

MINDEHØJEN

for
2. april 1801

C Holmens Kirkes Menighedsråd og forfatteren

Tryk: Søværnets Centrale Reproduktionsvirksomhed
Flådestation Korsør 2000

ISBN 87-89969-04-9

Forside: Mindehøjsmedaljen er fremstillet i 1804,
medaljens bagside ses på bogens bagside.
(Søværnets Officersskoles medaljesamling)

Akvarel af Svend v. F. Kieler 2000

2 APRIL 2000

sk

MINDEHØJEN

for

2. april 1801

Per Wessel-Tolvig

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Indledning	7
Slaget på Reden den 2 april 1801	11
Ligtog	24
Kobberstikker Lahde fra Pilestræde	31
Mindehøjen rejses	34
Kirkegården fra 1801 til vor tid – forspil til 2' akt	44
Restaureringen	55
Epilog	62
Noter	63
Bibliografi	65
Navneregister	69
Tillæg 1, Skærtorsdagskål	72
Tillæg 2, Poplen og Herkules	75

Forord

På Holmens Kirkegård i København ligger der en "kæmpehøj" opført i gammelnordisk stil. Noget usædvanligt, vil mange mene. Det er da også den eneste kirkegård i Danmark, hvor der ligger en sådan høj.

Udover dem, som regelmæssigt kommer på kirkegården, er det foruroligende få, der kender højen, og færre der ved, hvorfor den er rejst. Fortæller man unge mennesker, at det er et mindesmærke for de faldne i slaget på Reden den 2 april 1801, får man ofte svaret: "Det siger mig ikke noget".

Men selv om man tilhører den generation, der endnu kan huske, at de lærte om det i skolen, melder der sig mange spørgsmål, f.eks.:

"Hvorfor blev det slag udkæmpet, og så mod vores gode venner englænderne?" Dem havde vi danske reelt ikke været i krig med i 300 år. Formelt havde vi gennem internationale traktater godt nok været det to gange; men det var ikke kommet til egentlige kamphandlinger.

"Hvem har fået ideen til dette mindesmærke, og hvor kom pengene fra? Hvad gjorde man for de efterladte?"

Når kampdeltagerne som overlevede, senere blev begravet her, hvorfor blev den kommanderende på dansk side, kommandør Olfert Fischer, så ikke også; men i stedet ved Reformert Kirke?

Hvordan blev højen restaureret efter 200 år?"

DERFOR DENNE BOG

I sagens natur kan en dybere undersøgelse af disse spørgsmål ikke gennemføres uden sagkyndig bistand på en række områder. Der bringes derfor en varm tak til de mange, der har bistået forfatteren, især docent dr. phil. Christian Taisbak, Marinens bibliotek v. Pia Sørensen og Gunnar Olsen, bibliotekarerne Irene Simonsen og Signe Stürup. Desuden takkes fr. Grethe Mikkelsen for renskriv-

ning af manuskriptet og kommandør Svend v. F. Kieler for akvarellen af højen, som den ser ud i dag.

Hørsholm, feb. 2000.

Indledning

Holmens Kirkegård blev taget i brug i 1666, og er dermed den ældste, bevarede kirkegård i København. Det er tillige den femte begravelsesplads for Holmens Kirke.

Om indvielsen oplyses det i kirkens ældste "Register over begravne"(1): "1666 St. Laurentii Dag den 10. Augustii blev den ny Kirkegaard udenfor Østerport indviet, at begrave Kongl. Betjentes Lig, som ikke har Middel at begrave herinde. Og skete af H. Hans Hansen Seidelin, da denne Steds Sognepræst og Provst. Blev kaldet Skibs-Kirkegaard. Den første Mand der udi var en Baadsmand, som kaldedes Mogens Andersen Mönchtiie".

Fra begyndelsen var den således tænkt som en fattig-kirkegård til begravelse af Marinens uformuende matroser - dengang kaldet båds mænd - deres hustruer og børn, "så at aldeles intet for Jorden enten til Kirken eller Skolen gives, mens enhver, som de bedst veed og kan selv grave den Grav, som fra Holmen dertil er bestilt".

Denne grundholdning blev i 1706 bekræftet af en bestemmelse om, at ingen "i Kongens tjeneste ved Holmen", der var formuende nok til selv at betale for gravstedet, måtte begraves udenfor Østerport, "eftersom Kirkegaarden alene er anlagt til de ganske Fattige".

Men det kom til at gå anderledes.

Opriindelig var kirkegården knap halvt så stor som nu, idet den bestod af den nuværende nordlige del, og det fremgår af dødelighedslisterne, at der i 1698 - 32 år efter indvielsen - kun begravedes 571 derude. Men i begyndelsen af det 18' århundrede blev København og Marinen ramt af to katastrofer, der gjorde, at den hurtigt blev fuldt optaget.

I juni 1711 udbrød der en pest i København, som samtiden kaldte "bylde- pesten" eller "den engelske sved". Folk døde i hobetal, og under de fortvivlede forhold blev "den nye Pestkirkegård" oprettet til de fattige. Den lå mellem Kastellet og den nuværende Garnisons Kirkegård. De to kirkegårde blev hurtigt

overfyldt, og det samme gjaldt "Skibskirkegården". (2)"Intet Sted lyste de hvide Kors så hyppigt på Dørene, som i de smaa Nyboderhuse. De døde skulle jordes, om der var Plads eller ej. Ud gennem Østerport skumplede Vogn efter Vogn, ikke med Kister, men med Dynger af Lig, hvis Hoveder hang ud af Vognene. Til sidst dyngedes Ligene simpelthen op paa kirkegaarden". Alene derude blev der i 1711 begravet 3.228(1). Det var nu gået så vidt, at kirkegården måtte bevogtes af en ryttervagt, (3) for at hindre yderligere misbrug".

Den store nordiske Krig var begyndt i 1709, hvor flåden dækkede den danske hærs landgang i Skåne, men større søslag kom det ikke til før slaget mellem den svenske og den danske flåde i Køge Bugt den 4. oktober 1710. Umiddelbart forinden havde pesten bredt sig til flådens skibe, hvor den næste katastrofe nu indtraf. På grund af de elendige forhold om bord, manglende proviant og dårlig hygiejne, lagde admiral Gyldenløves flåde ind på Københavns Red med ca. 3000 syge matroser ombord.

"Tabene ved egentlige kamphandlinger til søs var nok begrænsede, men til gengæld krævede sygdom meget store ofre. Ialt havde søetaten under krigen 6.689 døde, hvoraf kun 2.300 dødsfald var forårsaget af fjendens våben, men næsten dobbelt så mange døde af sygdom, der især under pesten i 1711 havde et omfang, der en tid næsten lammede flådens kamp-evne". (4)

Under disse fortvivlede forhold, hvor op til 300 mennesker daglig skulle begraves, kan det jo ikke undre, at man kom til at overtræde bestemmelsen fra 1706 om, at ingen, der selv kunne betale for gravstedet, måtte begraves på "Skibskirkegården". Det fik to konsekvenser.

I 1728 udstedte Patronen en ny anordning om, at officerer, skippere og kvartermestre skulle betale for gravstederne derude ligesom inde i byen, hvori- mod bådsmand og bøsseskytter m.fl. samt deres koner og børn kunne få dem frit stillet til rådighed.

Da kirkegården lå udenfor voldene, hvor køer, svin og andre dyr gik og græssede, skete det, at dyrene nedtrådte og rodede i gravene. Først i 1733 blev den indhegnet, men da det ikke var tilstrækkeligt, gravede man i 1769 en grøft

om hele området og plantede en hvidtjørnshæk udenom. Denne busk var jo smuk om foråret, når den blomstrede; men kunne jo også stikke hele året. Det erfarede dyrene, og endelig blev der i slutningen af århundredet ro og orden i området.

Siden kirkegårdens anlæggelse havde det været fastsat, at der ikke måtte sættes noget mindesmærke på den, hverken af sten eller træ. Da man imidlertid godt måtte på den senere anlagte Assistens Kirkegård, ansøgte nogle venner af den afdøde kataket W. H. Edinger i 1793 Admiralitetskollegiet om tilladelse til at rejse en mindesten for ham; men det blev afslået. Året efter døde en anden præst ved Holmens Kirke, Lauritz Smith, og denne gang blev det bevilget - dog udenfor gærdet. Dette mindesmærke står ved kirkegårdskontoret den dag i dag, og er således det første og ældste på kirkegården (se fig. 1).

Da Danmark i 1801 blev inddraget i Koalitionskrigen, og flåden måtte udkæmpe Slaget på Reden, havde "Skibskirkegården" samme størrelse, som da den blev anlagt, og der var kun eet mindesmærke på den - altså udenfor hegnet. Mindehøjen blev således det andet, og det første på selve kirkegården.

Fig. 1

Mindesmærket for pastor Lauritz Smith († 1794) står ved kirkegårdskontoret udenfor hegnet.

Selv blev han begravet indenfor.

Slaget på Reden den 2. april 1801

I marts 1801 sejlede en stor flåde sydpå gennem Kattegat og ankrede den 21. ved Kullen. Der var mange skibe, et halvt hundrede stykker, så vidt man kunne se, både store og små. Fiskere kunne fortælle, at det var englændere. Hvad ville de her? Nå ligemeget, for den 25. marts ved solopgang lettede flåden og stod nord-vestover i Kattegat; men overraskende nok kom den tilbage, og den 26. marts lå den ankret ud for Hornbæk. Nu kunne man tælle: Der var 20 linieskibe, 4 fregatter, 3 brigger, 9 kanonbrigger, 7 bombarder fartøjer og en del andre småskibe. Hvorfor de kom, og hvad de ville her, vidste man ikke ude på landet. Men det gjorde man nok i Geheimestatsrådet i København.

Efter afslutningen af den Store nordiske Krig i 1720 blev Danmark holdt uden for krige i 80 år, og det var den længste fredsperiode i landets hidtidige historie. Flere gange var det lige ved at gå galt, for i det 18. århundrede var der næsten konstant krig mellem stormagterne i Europa. I store træk drejede det sig om landenes økonomiske vækst, hvem der skulle have magten i Europa og om søherredømmet på verdenshavene. Hovedaktørerne var Frankrig, England og Spanien.

Ethvert krigsførende land havde naturligvis behov for tilførsel af varer, hvorfor der i det 18. århundrede blev kraftig efterspørgsel af skibe under neutralt flag til at transportere dem. Det udnyttede man i Danmark til en hurtig udvidelse af handelsflåden, blandt andet tilgik der udenlandske skibe, der blev omregistrerede, så de kunne føre dansk flag. Sejladsmønstret blev udvidet med varetransporter fra de krigsførendes kolonier, som, efter omladning i neutrale havne, blev sendt videre til den pågældende kolonimagt. Denne trafik tjente man i Danmark, ligesom i de andre neutrale lande, store formuer på, men den var på kollisionskurs med stormagternes strategier.

England blokerede Frankrig, der til gengæld forsøgte at lukke Europa - skabe en fastlandsspærring - for export til England, hvorfor ingen af parterne

ville tolerere, at neutrale lande "gennemhullede" disse blokader.

Egentlige folkeretsregler fandtes ikke dengang, og spørgsmålet om neutralitetsprincipper - hvilke rettigheder og forpligtelser de neutrale og de krigsførende land havde - varierede med vedkommende stats konkrete og politiske interesser (5). Som neutralt land på det europæiske kontinent kom Danmark i klemme mellem England og Frankrig.

Også kapere var en plage for handelsskibene. Det var ikke alene et dansk problem, men gjaldt for alle neutrale lande.

I 1780 tog Zarina Katharina den Store initiativ til dannelse af et Væbnet Neutralitetsforbund mellem Rusland, Danmark-Norge, Sverige og Preussen efter det danske princip om, at "flaget dækker ladningen". De fire lande skulle herefter i fællesskab eskortere handelsskibene, og det skulle vise sig at blive et farligt politisk spil.

Men et var at bekæmpe kapere, noget andet, og langt mere alvorligt, var det, hvis visitation og beslaglæggelse blev foretaget af fremmede landes orlogsskibe.

For Danmark var det sket første gang i 1761, hvor lineskibet GRØNLAND var sendt til Middelhavet for at beskytte handelsskibene. Det engelske lineskib HMS SHREWSBURY gennemtvang visitation og opbragte et skib, der viste sig at have en fransk ladning ombord. Det vakte stor opsigt her hjemme, hvor regeringen fandt, at det var en krænkelse af princippet om "neutrale konvojers ukrænkelighed". Udenrigsminister J.H.E. Bernstorff forlangte erstatning af englænderne i håb om, at det dengang trængte England indtil videre ville affinde sig med princippet.

Under Revolutionskrigen følte England sig tvunget til at tolerere de neutralles vidtdrevne handelspolitik og koncentrere sig om sine modstandere. Imedens kom handelsskibene fra Middelhavet, Ostindien og de Vestindiske øer godt igennem, og mange rige ladninger blev losset i København. Kaperne blev holdt på afstand, og det blev regelmæssigt rapporteret, at englænderne affandt sig med, at konvojcheferne afviste visitation. Den frie handel blomstrede, og store

rigdomme blev tjent hjem - af nogle i hvert fald. Det gik jo godt for Danmark, og folkestemningen steg til berusende højder. I Berlingske Tidende den 3. januar 1786 blev den genspejlet således: "Tænke vi os kun et Øjeblik tilbage i det forbigangne Aar, hvor mange Forbedringer møde os da ikke til den varmeste Taknemmelighed imod det velgiørende Forsyn. Ingen Fiende nærmede sig vore Grænser, ingen Krig udtømte vor Stats Kræfter, ingen Landeplage formørkede vor Glædes Soel, Jorden og Havet ydede rigelig. Freden omgjerdede vore Boliger, og vi indhøstede dens gyldne Frugter; Stor og viis var vor milde, fredsel-skende Regierings Statskonst; og Højstsammes Omhue for Krigsmagtens Styrke, Videnskabernes Fremme, Handelens Flor og Beskyttelse ..." (6).

Men ved århundredets slutning vendte udviklingen, da den engelske flåde i 1797 havde vundet et afgørende slag over spanierne ved St. Vincent, og i 1798 en tilsvarende sejr over den franske middelhavsflåde ved Aboukir.

I England fik man nu kræfter til at koncentrere sig mere om de neutrales virksomhed. Desuagtet fortsatte konvojerne, også ind i Middelhavet, hvor det snart kom til alvorlige sammenstød med engelske orlogsskibe, blandt andet ved Gibraltar i december 1798 og igen i december 1799. Da rapporter herom nåede England, udstedte Admiralitetet ordre til dets skibschefer om at visitere alle neutrale konvojer, og dersom de mødte modstand, at opbringe såvel konvojen som de neutrale orlogsskibe og føre dem til engelsk havn. (7). Den engelske gesandt i København, Anthony Merry, blev pålagt at meddele den nye danske udenrigsminister, Grev Christian Bernstorff, denne ordre, hvilket skete i april 1800. Fra dansk side afviste man at opgive princippet om "neutrale konvojers ukrænkelighed" og lod dem fortsætte. Det kom derfor den 25. juli 1800 til kamp i Kanalen mellem 4 engelske fregatter og den danske fregat FREYA, der måtte stryge flaget og sammen med konvojen lade sig føre til Deal.

Som et led i Englands strategi var det afgørende at få sprængt de neutrales samarbejde og at få stoppet deres konvojers "blokadebrydende" virksomhed.

Lord Whitworth blev derfor sendt til København med en eskadre på 19 mindre skibe og forlangte - under trussel om bombardement af byen - at Dan-

mark skulle opgive samarbejdet med de andre neutrale. Det krav hverken turde eller kunne den danske udenrigsminister afvise. Efter lange forhandlinger enedes man om, at danskerne skulle undlade at udsende konvojer, indtil de to regeringer havde forhandlet sig til enighed om konvojprincippet. Det blev accepteret den 29. august 1800 af den danske regering. Whitworth betragtede det som en sejr, men danskerne sagde ikke noget om, at de forinden havde rettet henvendelse til Rusland om genoplivelse af Neutralitetsforbundet med Danmark, Preussen og Sverige. Det passede til gengæld godt i Zar Paul I's politik. Forbundet blev en realitet, og traktaten herom blev undertegnet af Danmark den 16. december 1800. Da nyheden om disse forhandlinger i efteråret 1800 blev kendt i England, besluttede man at tage en krig med Neutralitetsforbundets medlemmer, og den 13. januar gav kabinettet ordre til beslaglæggelse af dansk/norske, svenske og russiske skibe i engelske havne, samt til at opbringe disse landes handels- og orlogsskibe i åben sø. Endvidere blev der givet ordre til at besætte danske og svenske kolonier.

I den indledende fase overvejede englænderne at sende en flåde ind i Østersøen mod Rusland; men efter nærmere overvejelse fandt de, at et angreb på eet af de andre medlemslande ville være tilstrækkeligt. Danmark blev udpeget, og Neutralitetsforbundet skulle sprænges gennem en erobring eller ødelæggelse af den danske flåde. (8). Hvordan det skulle gøres, forhandlede der om indtil midten af februar 1801, hvor det blev besluttet, at en flåde på mindst 20 linieskibe, nogle fregatter og mindre skibe skulle sendes til København. Gesandten skulle forelægge de engelske krav for den danske regering og give en frist på 48 timer til at efterkomme dem. Hvis ultimatummet blev afvist, skulle den danske flåde og dens anlæg erobres eller ødelægges.

Som chef for flåden udpegedes viceadmiral Sir Hyde Parker og som næstkommanderende viceadmiral Horatio Nelson.

Jo, de der så den engelske flåde ved Hornbæk i marts 1801 havde ret: Hvorfor den kom vidste man godt i Geheimestatsrådet efter den politik, man havde ført; men hvad den ville, havde man kun anelser om.

Selvom den russiske Zar havde forudset et angreb på et af Neutralitetsforbundets lande i foråret 1801, og i december havde meddelt, at han forventede en aktiv militær indsats fra Danmarks side, havde man ikke forberedt forsvaret af København (9). Det skete først ved årsskiftet, hvor der forelå en plan for "den flydende defension", som skulle etableres i Kongedybet for at hindre et bombardement af Holmen og "Orlogsflåden, der var grundlaget for Monarkiets sikkerhed overfor svenske aggressionsplaner og for Danmarks værdi som alliancepartner i St. Petersborg..." og derfor skulle forsvares (10).

Der blev travlt på Holmen den vinter. Indtil jul havde der kun været én opgave, nemlig at udruste otte linieskibe og fire fregatter som Danmarks bidrag til Neutralitetsforbundets eskadre i forsommeren 1801. Nu skulle der tillige udlægges en defension på Københavns Red. Det skete under ledelse af kommandør Olfert Fischer, der den 5. februar var blevet udpeget som dens chef. Man begyndte, da forårsisen brød op i slutningen af februar.

Selv om tiden var knap lykkedes det at få 18 ældre, delvis udrangerede skibe af forskellige typer udrustet, nemlig 1 linieskib, 8 blokskibe, dvs. ældre skibe, der ofte kun havde kanoner på den udvendige bredside, og 3 stykpramme, 3 kavaleripramme, 1 flydebatteri, 1 defensionsfregat og en gammel kinafarer. (se fig.2).

Midt i linien lå blokskibet DANNEBROG, der havde særlig betydning, fordi det var flagskib for Olfert Fischer, og umiddelbart nord herfor lå flådebatteri nr. 1, der blev kendt, fordi det blev kommanderet af den kun 17-årige sekondløjtnant Peter Willemoes. I indsejlingen til Københavns havn, Kroneløbet, lå to blokskibe, som skulle spærre det. Nordpå lå det dengang nye, men meget ufuldstændige fort TRE-KRONER, og inderst bag den danske linie lå to landbefæstninger, nemlig batteriet SIXTUS og KASTELLET, der begge skulle støtte forsvaret. KASTELLET kunne dog ikke komme til det, skibene på Reden lå i vejen.

I løbet vest for TRE-KRONER lå kommandørkaptajn Steen Billes eskadre på 2 linieskibe, 1 fregat og 2 brigger, som i hast var blevet udrustet for at sejle

fødevarer til Norge, hvor der var ved at blive hungersnød. Den kom ikke afsted på grund af englændernes ankomst.

På baggrund af de allerede udrustede 10 lineskibe, 5 fregatter og 2 brigger var bemanningen af den flydende defensio blev et problem. Den kom til at bestå af det, man kunne få fat på: flådens stampersonel, udskrevne, skibenes soldater, afdelinger af fynske-, 1. og 3. jyske Infanteriregimenter, Artilleri- og Ingeniørkorpset, frivillige og "pressede". Endvidere tjenestegjorde en halv snes af flådens ældste kadetter som månedsløjtnanter, for efter slaget at vende tilbage til undervisningen på Søkadetakademiet. Tilsammen en bemanning på 5.063 mand den 2. april 1801 (11), hvoraf Holmens håndværkere, underofficerer og matroser udgjorde godt halvdelen. (12). Desuden sendtes under kampen 171 mand fra land til skibene, hvorved det samlede antal kombattanter blev 5.234 mand.

Der var pres på. To dage efter den engelske flådes ankring ved Kullen, manglede endnu 1/3 af besætningerne, ligesom der manglede kanonrapperter og ammunition. Da stykprammen HAJEN den 31. marts lagde ud på Reden som den sidste, skortede det endnu på træning. Men da var englænderne allerede stået sydpå i Sundet og ankret på en linie mellem Tårbæk og Hven.

Modstanderne var nu i sigte af hinanden; men stadig vidste ingen, om englænderne ville angribe København, heller ikke Olfert Fischer. Målet kunne stadig være Østersøen. Den 30. marts beordrede han vedvarende "Klart skib", d.v.s. alle mand på post, og mest mulig kanonekcersits. Man havde observeret, at englænderne rekognoscerede øst for Middelgrunden, og at en større flåde stod sydpå, hvor den var ankret umiddelbart syd for indsejlingen til Kongedybet den 1. april om aftenen.

Admiral Nelson førte sit flag i lineskibet ELEPHANT. Han vidste, at Nyholm ikke kunne bombarderes før den sydlige del af defensionen var tilintetgjort og koncentreret derfor en overlegen styrke om den. Hvert skib havde fået udpeget sin modstander, og når skibene sejlede i kølvandsorden, d.v.s. i en linie efter hinanden, skulle formationen rulles ud som et tæppe, således at første skib

ankrede ud for PRØVESTENEN (se fig. 2), det næste skulle passere på skud-læ side og ankre ud for WAGRIEN etc., indtil hele den flydende defension var dækket.

I løbet af natten til den 2. april drejede vinden om i SE og friskede, som Nelson havde håbet. Kl. 0945 begyndte englænderne at lette og stod nordpå. Olfert Fischer gav ordre til at åbne ilden, og PRØVESTENEN skød de første skud kl. 1015. Dermed begyndte en kanonduel, der udviklede sig til en meget desperat og blodig kamp, som kom til at vare i næsten 5 timer (se fig. 3).

Nelson havde tidligere udtalt, at han regnede med at kunne nedkæmpe defensionslinien på 1 time, men da kampen havde været i 3 timer blev admiral Parker utålmodig og sendte signal om, at den skulle indstilles. Nelson så det og svarede "forstået" - men fortsatte skydningen 1 ½ time endnu. Ved 1430-tiden var hele den sydlige del af defensionslinien nedkæmpet, medens de nordlige skibe endnu ikke havde været i kamp (se fig. 4 og 5).

På dette tidspunkt sendte Nelson en parlamentær i land med forslag om våbenhvile. Han blev modtaget af Kronprins Frederik, der var klar over situationen og accepterede det. En dansk parlamentær, kaptajn Lindholm, blev sendt med tilbage, og resultatet af de følgende forhandlinger blev en foreløbig våbenhvile på 24 timer. Ilden blev derefter indstillet kl. ca. 16 på begge sider.

Under de påfølgende forhandlinger blev våbenhvilen regelmæssigt forlænget og først ratificeret den 9. april, gældende for 14 uger.

For københavnernes havde det været en enestående, dramatisk oplevelse, som blev fulgt af en stor menneskemængde på Langelinie - i rimelig sikker afstand fra begivenhederne. Blandt dem var en journalist, der i Berlingske Tidende den 3. april 1801 skrev en sober øjenvidneskildring, båret af hans nationalfølelse og sorgen over nederlaget (12): "I gaar var det een i Danmarks Aarbøger mærkværdig Dag. Paa den havde man den anden Kamp med den overmodige Britte, og den er overstaaet til Hæder for Fædrelandet". ... "Alle Officererne udmærkede sig hver på sin Post ved sandt Mod, og de underordnede ofrede glædelig deres Liv for Fædrelandet..."

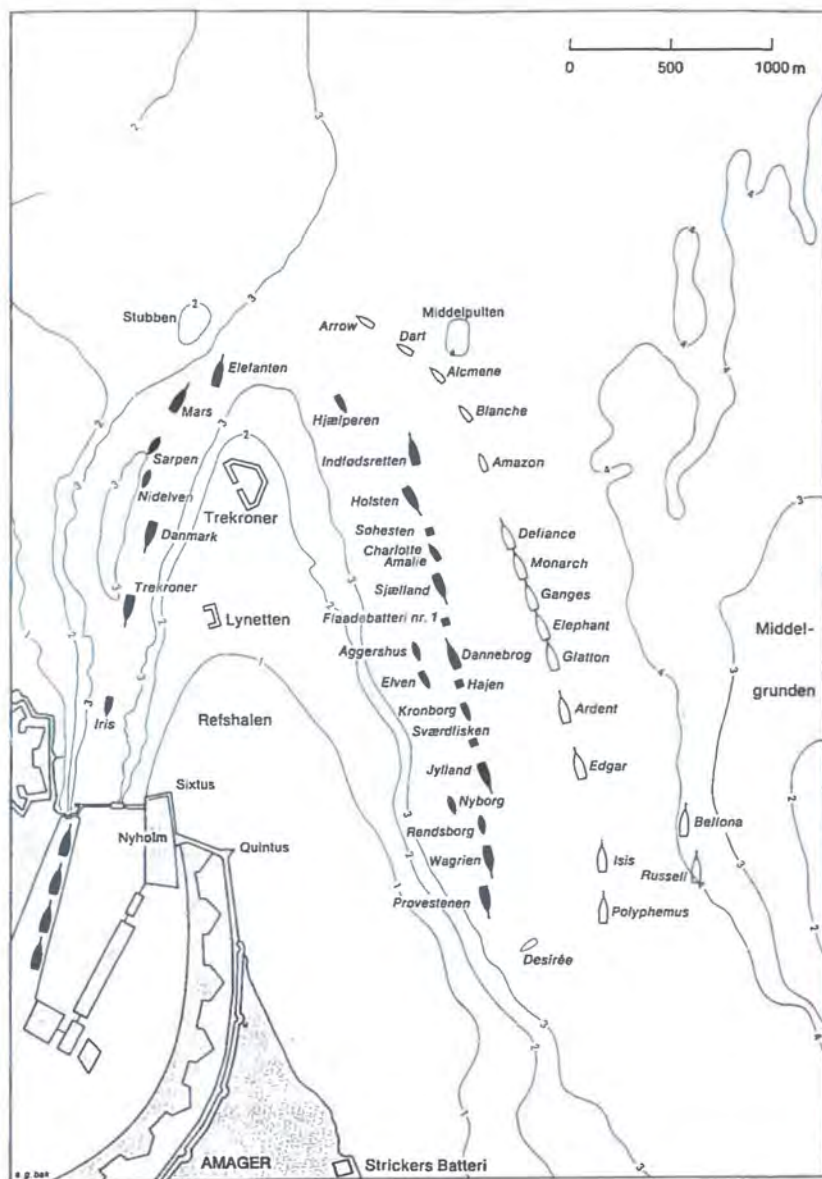

Fig. 2

Skibene som de lå ved slagets begyndelse. Den danske linie sorte, den engelske hvide.

Gengivet efter Feldbæk "Slaget på Reden".

Fig. 3

Situationen midt på dagen, hvor der endnu blev kæmpet. Maleri af C.A. Lorentzen, der blev Grundlagt for J.F. Clemens tilsvarende kobberstik.

(Frederiksborgmuseet)

Det kunne der nu nok være tvivl om; men at stemningen i København nærmest var eksalteret fremgik af den 21-årige student Adam Øhlenschlägers beretning (13): "Nelson, de europæiske Sømagters Skræk, blev i denne Kamp overstraalet af en liden Flok danske Søofficerer. Det er Sandhed, det er et Faktum"... "Følelsen af den gamle Helteære tilsøes havde ganske bemestret sig Nationen og især Hovedstaden"...

"Jeg stod med flere Bekientere paa Søkadetakademiets Altan (14) og saae paa Slaget, som gik for sig langt borte, lige for vore Øine. Naar der blev skudt ti Gange fra de engelske Skibe, hørte vi det kun eengang tordne fra Blokskibene. Ofte fløi en glødende Kugle fra Quintus. Vi saae hvert Øieblik engelske Kugler hvisle i Bølgerne, og bore sig matte i Sandet paa Kysten. Over vore Hoveder fløi Bomber, som Lysraketter, og sprang i Luften; kun meget faae naaede Land. Vi vare alle i den meest spændte Forventning..." "Klokken fire var Slaget forbi, og Nelson sendte en Parlamentair i Land, der skulle foreslaae Vaabenstilstand. Vi vare alle glade og gik hjem for at spise vor Skærtorsdagskaal". (15).

Men medens Øhlenschläger og hans venner spiste "skærtorsdagskål" havde de pårørende alvorligere ting at tænke på. Pastor Rasmus Ussing (1778 - 1861) fortalte, at han i Amaliegade mødte det ene vognlæs efter det andet dryppende af blod, fuldt lastet med lemlæstede, døde kroppe, afskudte ben, hoveder, arme og hænder. Hvad der endnu levede, var kastet øverst på vognene, eller de blev transporteret på bærer og portechaiser (16). J.G. Rist, der også var øjnvidne, beretter om stemningen (17), at:

"Jammeren var frygtelig og hjerteskræende, det var Kvindernes høje Klageskrig, naar de ledsagede deres Mænd og Sønner, eller efter lang Søgen havde faaet Vished om deres Død".

De fleste sårede blev indlagt på Søkvæsthuset, hvor der blev foretaget så mange amputationer, at lægens knive blev sløve, så han måtte skaffe barberknive til at amputere med (17).

Medens alt dette foregik, havde de overlevende i defensionen travlt med at samle de resterende skibe i forsvarsliniens nordlige ende. De kunne jo ikke vide om kampen ville blive genoptaget i morgen, når våbenhvilen udløb. Olfert Fischer var selv blevet såret, hvorfor kommandoen var blevet overdraget til kommandørkaptajn Steen Bille på Inderreden. Nogle fik dog tid til at skrive et lille brev til dem derhjemme, bl.a. Peter Willemoes, der skrev til sine forældre i Odense. Brevet er udateret, men er formentlig skrevet den 3. april (18):

Kjære Forældre, Sødskene og Bekjenter!

"Jeg haver kuns lidt Tid, men jeg synes dog at burde
"anvende et Øieblik til at lade Dem vide, hvorledes det
"er gaaet mig. Jeg har gudskelov heele Lemmer endnu,
"som jeg mindst formodede at beholde; thi jeg havde
"omkring mit lille Batterie Admiral Nelson og tvende
"Engelske Orlogsskibe foruden, som uophørlig fyrede, Baade
"med Skraasække, Kugler og Knipler.

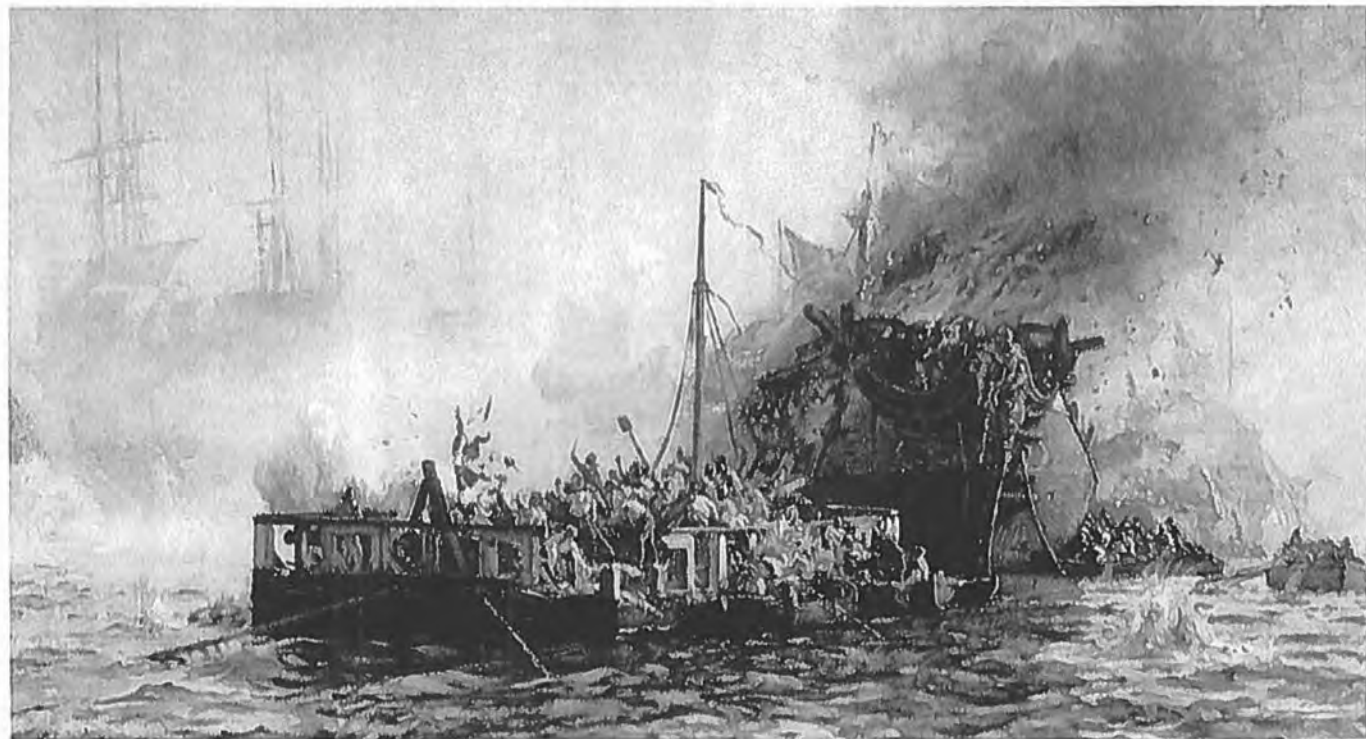

Fig. 4

Flådebatteri nr. 1 kommanderet af Willemoes foran blokskibet DANNEBROG, der er i brand.
I baggrunden ses mastetoppene af de engelske skibe. Maleri af Chr. Mølsted.

(Orlogsmuseet)

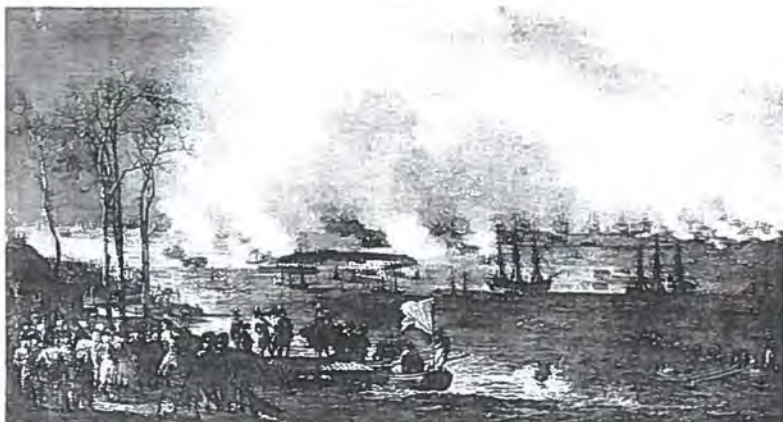

Fig. 5

Den engelske parlamentær går i land under slaget. Maleri af C.A.Lorentzen.
(Frederiksborgmuseet)

"Jeg gjorde min Pligt og er ogsaa bleven Belønnet af Cron-
prindsen og Admiralerne samt af alle mine Colleger med,
"at jeg havde staaet mig brav, og at de aldrig havde Troet,
"at jeg havde sluppen Livet, og da jeg kom ombord til Kamh^{re}
"Bille, forestillede han mig for endeel af sine Bekjendtere
"med følgende Ord: "Jeg har havt Udkik med Flaade
"Batteriet heele Battalien og har seet, at Lieut. Willemoes
"har staaet sig exelent. . . i største Hast. – alle Hilses".

Deres lydigste Søn

Willemoes

Mellem den 2. og 9. april blev våbenhvilen forlænget flere gange, og i denne periode blev beredskabet opretholdt. Forhandlingernes resultat kunne man ikke lade de døde vente på, de måtte jordfæstes.

Men inden udløbet af den 14 ugers våbenhvile den 16. juli var Neutralitetsforbundet blevet annulleret. Englænderne havde nået, hvad de ville. Ikke på grund af slaget alene, nok så meget fordi Zar Paul var blevet myrdet og hans efterfølger, Alexander I, var mere interesseret i at forbedre Ruslands forhold til England, end i at opretholde forbundet.

Hvem der vandt slaget, har i perioder været diskuteret lige siden. Hovedaktørerne havde disse kommentarer (19):

"Jeg havde fornøjelsen af at være vidne til det under alle dets omstændigheder hårdest udkæmpede slag og den mest fuldendte sejr, som (så vidt jeg har læst) nogensinde er blevet kæmpet og opnået af dette lands flåde"

(Nelson)

"saa er det mig vel tilladt at sige, tilladt at tro, at Fjenderne selv vil tilstaa: at Danmarks gamle Søkriger-ære den Dag lyste i saa utrolig Glans, at jeg takker Himlen for at have haft Europa til Vidne derpaa"

(Olfert Fischers rapport, (20)).

"Slaget var en bedrift, men ingen sejr"

(Historiker, senere rigsantikvar Axel Linvald, (21).)

Ligtog

Det er Påskedag den 5. april.

Foran Marinens nye Søkvæsthus i Overgaden oven Vandet på Christianshavn samles i løbet af formiddagen en stor skare mennesker. Der er mænd fra alle samfundslag, folk fra Marinen og soldater, også nogle, der deltog i slaget. Endnu flere af dem, der blev kæmpet for, embeds- og videnskabsmænd, kunstnere, kvinder og børn. Hist og her høres gråd og hulken.

"Hvorfor græder du mor?"

"Fordi far er død, han kommer aldrig hjem mere".

Barnet begynder også at græde, det tager sin mor i hånden og trykker den blidt. Alle skutter sig i det ublide vejr, typisk aprilsvejr med hård vind og byger, af og til iblandet sne og hagl.

"Se soldaterne mor".

De kommer marcherende i formation, henved tusind mand, og tager opstilling i gaden. Langt de fleste er i deres nye uniformer. En mand bøjer sig ned mod barnet. "Det er det nye "Kronprinsens Livkorps", siger han. "Ham, der går forrest, er Overhofmarskal Hauch - det er ham, der er chef" (se fig. 6). Så vender han sig mod sidemanden og siger: "Se - der er flere veteraner, der går professor Rahbek og Abrahamson - og der er Thomas Bruun og L.C. Sander".

Klokken er efterhånden blevet 11, byens kirkeklokker begynder at ringe, og knirkende lukkes portene til Søkvæsthuset op. Ud kommer forrest to vogne med ligene af de faldne officerer Wædele og Møller, derefter ni artillerirustvogne med over halvtredssindstyve af de meniges levninger.

De højeste hofembedsmænd slutter op til fods, Hofmarskal v. Bülow, Stadshauptmanden, borgerofficerer, admiraler og unge søofficerer. Så kommer den store skare, der er forsamlet udenfor, og til sidst livkorpset (se fig. 7).

"Kom", siger manden, "lad os følge vore helte på deres sidste færd".

"Helte", tænker hun, "de er jo døde, hvordan skal børnene og jeg nu klare os?"

Livcorps

Fig. 6

Officer i det nyoprettede Kronprinsens Livkorps.

("Den Danske arme", Kbh. 1858)

Fig. 7

Menige fra Kronprinsens Livkorps i sorte kjoler.

(Forsiden af Jørgen Hattings bog: "For Kongen og Staden", Kbh. 1988)

Gennem de små gader bevæger det mægtige sørgetog sig ud til Torvegade og drejer til højre. Det gungrer medens vognene og det marcherende livkorps går over Christian IV's gamle pælebro. Sørgetoget passerer Børsen og fortsætter mod Højbro Plads. Flere slutter sig til undervejs.

"Mon vi nu bliver sagt op i Nyboder?", tænker hun. "Der ligger Holmens Kirke, mon den kan hjælpe os økonomisk? Hvad skal vi ellers gøre? Ender vi i "lille København" - eller det gamle fattighus? Jeg har jo ikke noget at sælge - andet end mig selv!...Åh Gud, hold hånden over os" (se fig. 8 og 9).

Toget fortsætter ad Købmagergade, ud gennem Nørreport og ad Farimagsgaden til Søetatens Kirkegård (se fig. 10).

Her er der åbnet flere store grave, som Kronprinsens Livkorps slutter kreds om, og sørgeskaren fordeler sig, som man nu kan finde plads til.

Nu begynder de at synge.

Skuespillerne Hans Christian Knudsen og Rosing synger for, medens hundereder af mennesker fra alle samfundslag istemmer Abrahamsons sang:

"Være Fred med Eder Alle,
Dem vi saae i Kampen falde.
Hver saa uforsagt og glad
Stred for Konge, Land og Stad.
I det rædselsfulde Møde
Kjekt I stille, faldt og døde"

"Kampens Ild blev ved at brænde;
Rundt omkring faldt Ven og Frende
Skarer styrtede for Fod
Strømmen flød af Helteblod
Hver saae sig og Broder bløde
men stod fast og stred og døde"

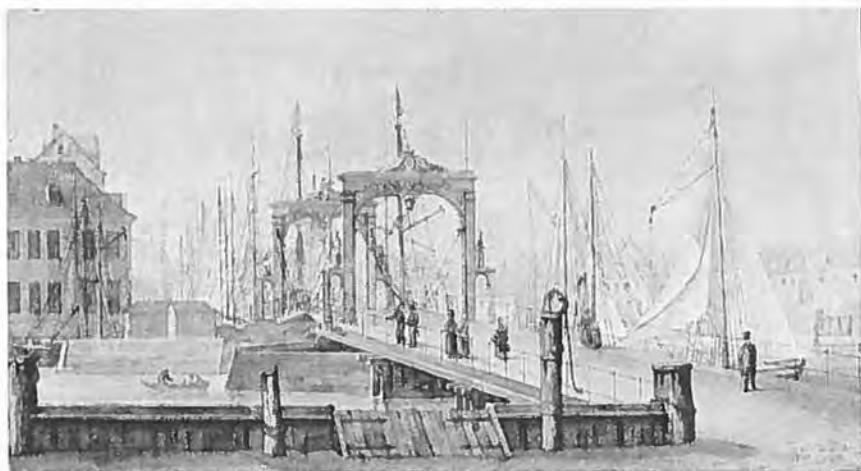

Fig. 8

Chr. IV's gamle pælebro, bygget 1618-20, senere Knippelsbro. Skulpturerne forestiller de fire vinde.

(Københavns Bymuseum)

Fig. 9

Nørreport

(Københavns Bymuseum)

"O Danmark! Danmark! Fryd og Harm
O Seir! O Død
O Mænd! med Kæmpemod i Barm"

Kisterne nedsænkes nu i graven ved siden af hinanden. Bagved høres hviskende mands-stemmer:

"Må officerer begraves her?"

"Oprindelig måtte man ikke; men under pesten blev man nødt til det, så nu må man åbenbart godt - hvis de altså kan betale".

Fem hvidklædte piger går frem til graven og kaster blomster ned på kisterne. De bliver stående et øjeblik. "De er vist alle fra middelstanden, tænker han. Jævne folks døtre må jo ikke, og de, der kommer fra de bedre samfundslag, vil ved sådanne lejligheder ikke vise følelser. Skal vi nu synge igen?"

"Ved Eders Grav vi samtlig sværge:
Med Eders Aand til sidste Mand
I hver fornyet Kamp at værges
For Fyrste og for Fædreland..."

Han tørrer en tåre bort, men retter ryggen, da skaren nu istemmer Falsens:
"Til Vaaben, nu Fjenderne kommer".

En ung søofficer kaster et blik mod Sundet, hvor han kan se defensionslinien på Reden - resten af den altså.

"Mon kampen genoptages i morgen? Der er jo ikke sluttet våbenstilstand endnu - kun våbenhvile", tænker han.

"Hvem er mon den lille, skrutryggede mand, der går derhenne?"

"Det er kobberstikker Lahde, ham fra Pilestræde".

"Nu ser det ud til, at søgehøjtideligheden for de faldne er slut", tænker manden, "næppe er nogen Konge begravet med den højtidelighed, i det mindste næppe med den entusiasme". (22)

Skaren skilles, og hver går hjem til sit, fyldte af taknemlighed overfor de faldne. Og mere opflammede til at følge deres eksempel, hvis landet igen skulle komme i en tilsvarende situation.

Sørgehøjtideligheden var slut; men der kom flere ligiøg. Ifølge Bobé blev der i dagene fra den 5.- 29. april her ialt begravet 162 lig, fra Søkvæsthuset 84, fra Almindeligt Hospital 8, fra Trekrøner 6, og fra AGGERSHUS 18 lig. Derefter i tidsrummet 25. maj til 3. juli endvidere 104 lig, mest fundne i søen, "og til dels så opløste, at det faldt vanskeligt at skaffe folk, der ville lægge dem i kiste, hvilket skete i vognskuret på kirkegården" (23).

Hvor mange faldne og sårede der var, er vanskeligt at fastslå med sikkerhed, da kildernes tal varierer en del. Feldbæks tal, der er baseret på den nyeste forskning, er 367 døde og 635 sårede, (24), "hvoraf 100 døde senere", som Winge tilføjer. De engelske tab opgives til 254 døde og 689 sårede.

Kobberstikker Lahde fra Pilestræde

Den lille skruetryggede kobberstikker Lahde fra Pilestræde, der deltog i bisættelsen, førte i den kommende tid en ihærdig agitation for rejsning af et mindesmærke på Holmens Kirkegård (se fig. 11).

Men hvem var han egentlig?

Fig. 11

Gerhard Ludvig Lahde, farvelagt stik af maleren Johannes Senn.

(Det Kgl. Bibliotek).

Gerhard Ludvig Lahde blev født den 19. oktober 1765 i Bremen. Faderen var skræddermester, og det var hans brændende ønske, at sønnen skulle blive præst. Imidlertid faldt drengen engang ud af barnestolen og slog ryggen så slemt, at han blev skruetrygget - og så kunne man jo ikke blive præst. Det var han iøvrigt heller ikke selv interesseret i, han ville hellere være kunstner.

Efter at have gået syv år i latinskolen i Bremen blev han sat i guldsmedelære i Kiel, hvor han blev svend. Men da han ønskede at uddanne sig som kunst-

ner, drog han i 1789 til København, selvom faderen truede med at gøre ham arveløs i samme anledning.

Det lykkedes ham at komme ind på Kunstakademiet, hvor han blandt andet traf Bertel Thorvaldsen, som blev hans ven og senere samarbejdspartner. De første år blev vanskelige, og for at tjene til livets ophold under uddannelsen, arbejdede han samtidig som guldsmed, men levede alligevel pauvert. Han gennemførte dog modelskolen, hvor han lærte at stikke kobber hos J.F. Clemens (25), og i 1792 fik han guldmedalje for kobberstikket af "Abraham og Hagar".

Samme år foretog han en rejse til Lübeck, Bremen, Hamborg og Kiel; men han kunne bedst lide at bo i København, og fik i 1793 dansk indfødsret.

Men vanskelighederne var endnu ikke forbi, og ved Københavns brand i 1795 mistede han alt, hvad han havde (26). Han tabte dog ikke modet, og blev i 1799 udnævnt til Kgl. Hofkobberstikker efter at have udført en række portrætter af den kongelige familie og landets dengang ledende personer.

Alt i alt var Lahde særdeles produktiv, både som tegner og som kobberstikker. Han stak portrætter, illustrationer og vignetter, fordi han ville udbrede "Almeenaanden, den sande Kilde til store og gode Handlinger, som gaar forenet Haand i Haand med Kiærligheden til Kongen og Fædrelandet" (27).

Selv om kunstkendere vurderede den kunstneriske værdi af hans arbejder som ringe, tillagde de den til gengæld kulturhistorisk stor betydning (28).

Godt nok var han indvandret tysker; men han følte sig dansk, og var, ligesom mange andre, harmfuld over Englands brutale overfald på København og Slaget på Reden. Allerede den 6. april indbød han folk til at abonnere: "Indtægterne bestemmes til et Mindesmærke paa de faldnes Grav". Subskriptionen indbragte bidrag fra hele landet, i alt 1600 Rdl, men det tog flere år før mindehøjen var en realitet.

Når Lahdes arbejder efterhånden blev tillagt kulturhistorisk værdi, skyldtes det især hans indsats som igangsætter og hans aktualitetssans. Fotografering kendte man jo ikke dengang, men han fremstillede flere kobberstik af slotsbranden i 1794 og Københavns brand i juni 1795, ligesom de dramatiske begivenhe-

der under bombardementet af København i 1807 blev motiver på en række kobberstik med ildrøde flammer, senere udgivet som hans "brandbilleder".

Fra 1805 boede han i eget hus i Gothersgade nr. 125. Måske erkendte han, at han ikke selv var god nok til at tegne og male, men til gengæld forstod han at administrere og finde unge mennesker, der kunne lave forarbejdet til hans kobberstik, bl.a. de næsten jævnaldrende og dengang ukendte C.W. Eckersberg og sveitzeren Johannes Senn, der begge boede hos ham. Han kommenterede og tilrettede deres skitser før han lavede kobberstik, som derefter ofte blev udgivet med hans egen signatur. Men det var jo hans kunstforlag, og de unge var lige glade.

Lahde var altså initiativtager til mindesmærket for de faldne, men hvordan det skulle se ud, vidste han ikke på det tidspunkt.

Mindehøjen rejses

Da Lahde, grebet af stemningen, gik hjem fra bisættelsen, tænkte han, at der burde rejses et mindesmærke for de faldne. Han havde set slaget fra volden ved batteriet Quintus, og det kunne han lave et kobberstik af, som kunne sælges. Måske var det ikke i sig selv nok til at skaffe pengene; men hvis hans bekendte, professor L.C. Sander, ville skrive et digt, og de så kunne indbyde til subskription, så...? Men det skulle gå stærkt, mens sagen var aktuel.

Han opsøgte Sander, der syntes, at det var en god idé, som han lovede at medvirke til. Allerede dagen efter, den 6. april, kunne man i Berlingske Tidende læse om subskriptionen, og at man for 3 Rdl. kunne købe et hæfte med et kobberstik af slaget og et digt om begivenhederne. Det udkom den 22. maj (se fig. 12).

G r u n d o n n e r s t a g

I S ' O I.

E i n e E f l i j e r.

den 6. april 1901.

med

G a n b e r g,
København.

Med et kobberstik af

Der Guds og Menneskes lidelse i enen Dødsstraf der gik i den Strid,
i den 6. april 1901.

København, 1901.

Udgivet af E. H. E. E. E.

Slaget paa Lutterbærns Fjeld d. 2. April 1801.

Fig. 12b

Stikket udkom den 22 maj 1801.

"Indkomsten for dette Arbejde anvendes deels til et simpelt Monument over de den 5te April saa hæderfuldt begravne Fædrelands-Forsvarere og deels uddeles til dem blandt de Quæstede, der efter deres Anføreres Dom mest have udmærket sig i Træfningen". Den kom også til at omfatte hjælp til enker og børn (29).

Men hvor mindesmærket skulle stå, og hvordan det skulle se ud, vidste de endnu ikke, endsige hvem, der skulle udføre det. Presseomtalen gav anledning til flere forslag om anbringelsen, blandt andet på Toldboden eller "på Esplanaden ved Toldbodvejen lige overfor Amaliegade", der hvor Frihedsmuseet i dag ligger.

"Sikkert haabede jeg, at imidlertid Een eller Flere af vore Kunstnere uopfordrede ville fremkomme med Modeller eller Planer til sligt et Monument", skrev Lahde, "her meldte sig ingen" (30). Men da Sander og Lahde et halvt år efter indsamlingens iværksættelse havde fået ca. 1000 Rdl. i kassen, indsendte de den 19. december 1801 en ansøgning til Adminiralitets-og Kommissariat skolelegiet om at få tildelt en plads til rejsning af et mindesmærke efter Lahdes udkast. Kollegiet imødekom ansøgningen og anviste den 6-8 m² plads på Hol-

mens Kirkegård, hvor officererne var begravet på den østre – og de menige på den vestre side (31). Så vidt, så godt. Nu manglede blot kunstneren.

"Omstændighederne gjorde det siden nødvendigt, at jeg maatte paatage mig den hele Byrde, og bære Omsorg for hele Fuldførelsen, hvis Ideen ikke skulle glippe", fortalte Lahde. "Men efter afdøde Konferentsraad og Admiralitets-Deputeret Nørregaards venskabelige Raad, besluttede jeg, at overgive Justitsraad og Prof. Wiedewelt det til den tid indkomne Bidrag, og overlade aldeles til ham Udførelsen af det Hele"...."Jeg anmodede derefter Prof. Wiedewelt om, at færdige en Tegning til dette Minde. Han paatog sig at skaffe for ovennævnte Sum en Bautasten"...og han ville udføre dette Arbejde con amore" (32). Ved årets udgang var der indkommet 1367 Rdl.

"Love er ærligt, holde besværligt", som Peder Syv havde sagt, og det kom Lahde til at sande. Der er næppe tvivl om, at han havde håbet, at mindesmærket ville være færdigt, senest på 2-års dagen for slaget, men det kom til at gå anderledes.

I januar fik Wiedewelt et slagtilfælde, og var sygemeldt indtil maj. For at holde processen i gang tog Lahde og Brandmajor Petermanns i marts 1802 ud til kirkegården, hvor de "udvalgte og opmaalte Pladsen, og bestemte Mindets Grundvold og Stilling efter Kompasset, saa at Forsiden vendte til Kampladsen, som laae i Østen" (33). Pladsen blev indpælet, og dagen efter begyndte opkastningen af en gravhøj mellem de faldnes grave "paa gammelnordisk vis". Dette arbejde varede indtil medio maj. Det var med andre ord kun halvfærdigt, da der skete andre ting.

På årsdagen for slaget uddelte Kronprinsen personligt den nyslåede kongelige belønningsmedalje (se fig. 13) til alle vedkommende officerer af Søe- og Landetaten. Samme dag blev grundstenen til mindehøjen lagt. Der var mødt en del mennesker på kirkegården, hvor Dannebrog vajede med æresvagt fra Marinen.

Holmens Provst Jens Bloch holdt en mindetale, medens kommandør Olfert Fischer i Grundstenen nedlagde en specielt fremstillet medalje, der var udført af

U f b i l d i n g
p a a
H æ d e r s t e g n e t

for
den der stede den den April 1801,

Buregnelse paa den der mægtige det

den 2 April 1802.

U. F. Hæderstegnet

Guarant paa G. F. Hæderstegnet, Hæderstegnet: 10.

Fig. 13

Hæderstegnet er graveret efter Prof. Abildgaards tegning.

På forsiden ses en løve, som står i stævnen på et antikt krigsskib og holder det danske våben-skjold med venstre

Og en kølle med højre pote. Omskriften er: "modet værger" og underskriften: "den 2 april 1801". På bagsiden er der foroven en krone, scepter og sværd, samt indskriften "Kongen hæderer. Fæderlandet skjønner".

stempelskærer Ulstrup fra Frederiksværk (se fig. 14). På forsiden vistes det danske våben, som dækkede en enighedsstav, et sværd og en palmegren, omkranset af navnene på de danske skibe i den orden, de lå i under slaget. På bagsiden sås Danmarks genius, der lagde en egekrans på en urne omkredset af ordene "Udødelighed Tapperheds Belønning". Da provstens tale var slut udbragtes et trefoldigt Hurra, hvorefter hver gik til sit. Således sluttede den højtidelighed, og arbejdet med opkastning af højen kunne fortsættes. Den blev næsten ellipseformet med en øst-vestgående storakse på ca. 19 m og en lilleakse på 13 m. Højden skulle være ca. 7 m. Fra nordsiden snoede en smedegrusbelagt sti sig op til toppen, hvorfra der dengang var udsigt til Kongedybet.

Fig. 14

Medaljen, som kommandør Olfert Fischer nedlagde i grundstenen på årsdagen for slaget.

(Den kgl. Mønt og Medaljesamling)

Som en del af det samlede mindesmærke blev der på højens østside rejst en godt 4 m høj obelisk på en grotte af tilhugne granitsten. Den blev udhugget af een sten gråt, norsk marmor, og i den var indhugget ordene:

”De faldt for Fædrelandet D: 2 april 1801 – Medborgernes Erkiendtlighed reiste dem dette Minde”.

I fundamantet blev der i en bue af tilhugne granitsten indesluttet en hvid marmortavle med en udhugget krans, som var sammenbundet af egeblade, laurbærblade og cypresser, hvorunder der med gule bogstaver stod:

DEN KRANDS
SOM FÆDRELANDET GAV
DEN VISNER EI
PAA FALDNES KRIGERS GRAV

Marmorblokken til tavlen blev skænket af Konsul Wulfsen i Livorno.

Hele denne del af mindesmærket blev udført efter tegning af Johannes Wiedewelt, der også stod for alt billedhuggerarbejdet, som blev hans sidste før sygdommen blev ham for meget, og han den 21 december 1802 ”søgte døden i den sorte sø”. Men ”alt Marmorarbejde forefandtes i hans Værksted”. Til gengæld var tegningen blevet væk, og Schaper måtte i februar 1803 lave en ny,

"hvorefter Fundamentet skulle blive opført, og påtog sig strax dets Fuldførelse, saa Støtten blev opreist til den 2^e April" (34). Det blev den.

På den østlige side af højen, hvor de 11 faldne officerer var begravet, blev der anbragt 11 kampesten hver med et af deres navne og det skib, han havde været ombord i. Det var Kaptajnerne A. de Thurah og J.C. Schrødersee, premierløjtnant Jens Erik Hauch, sekondløjtnant Anton Johan Rasmus Wulff, månedsløjtnanterne Jens Jensen, Lorens Johansen, Paul Hansen Böhne, Hans Holm Wædele og Jesper Cortsen samt fændrik Jens David Ernst Ebell af Landetaten, der faldt på DANNEBROG.

Et af de oprindelige navne, "Willumsen på CHARLOTTE AMALIE" blev, da det viste sig, at der ikke fandtes nogen officer af dette navn på Admiralitetsarkivets fuldstændige lister (35), slettet i 1901 og erstattet af månedsløjtnant Christian Møller.

Stenenes størrelse var afpasset efter officerernes rang, og de blev placeret i den orden, hvori skibene havde ligget i defensionslinien.

Ligeledes på den østlige side blev senere lagt en gravsten over kontreadmiral Lorenz Fjellerup Lassen, der var chef for PRØVESTENEN i 1801, men først døde i 1837.

Omkring højen blev lagt ca. 80 mindre sten, og uden om det hele havde Lahde ønsket et jerngitter, men det var der ikke råd til. I stedet blev det et gråmalet stakit i en ottekant med en omkreds på ca. 80 m.

Når nu deltagere i slaget, som havde overlevet, senere fik en gravsten på Mindehøjen, hvorfor den kommanderende, kommandør Olfert Fischer så ikke?

Hans farfar og farmor var indvandret fra Holland og bekendte sig til den Reformerte Kirke. Det blev i slægten, og derfor blev kommandør Olfert Fischer begravet på kirkegården ved Reformert Kirke i København ligesom sine forældre (se fig. 15).

Nogle af de danskere, der har gjort vort land ære langt ud over landetsgrænser, er såmænd 2. eller 3. generations indvandrere, og her var endnu en.

Beplantningen af højen og de nærmeste omgivelser havde fra begyndelsen ligget Lahde meget på sinde, "da den, hvis den var lykkedes, ville have prydet og forskønnet det Hele mere end al Konst".

Fig. 15

Olfert Fischers grav ved den Reformerte Kirke. Gravstedet blev i 1998 istandsat af midler fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc. Kinny Møllers fond.

(Søv. Fototjeneste)

Der var heller ikke penge nok af de indsamlede midler til også at vedligeholde mindesmærket, som alligevel ville "forfalde og hensmuldre med Tiden", hvorimod beplantningen bedre ville kunne klare sig.

"Egetræer ønskede jeg især fremelskede, siden de opnaae en høj Alder, og deres Blade udgjøre Borgerkrandsen. Elleve Popler skulde grupperes sammen, da dette Træ er Hercules helliget (se tillæg 2), og 11 Officerer vare faldne i denne hæderlige Kamp" (36). Bag monumentet skulde der plantes blodbøg, bævreasp og grædepil samt vedbend, der skulde slynge sig om grotten. Når stakittet engang måske forfaldt, skulde det hele indhegnes af hvidtjørn – som kirkegården

dengang var. Desuden ønskede han, at stedsegrønne nåletræer "skulle pryde Stedet Vinter og Sommer", som han engang havde set det på Dronning Caroline Mathildes grav i Celle.

Så vidt Lahdes rapport om sine visioner, hvortil Abrahamson havde føjet, at "Den tredie Aarsdag (var) det hele Mindesmærke fuldstændigt høitideligen indviet" og "Det hele"... ville forskjønnnes ydermere ved en deel Træer af forskjelligt Slags, som ere plantede ved Siderne af Mindet". (37)

Men holdt det?

I april 1804 var situationen den, at højen var opkastet, og stenmindesmærket rejst året før; men der var endnu kun plantet få træer.

Om beplantningen berettede Lahde i sin rapport (38)

"I Efteraaret 1803 plantedes adskillige Træer; men da i Frederiksberghave", ... "ikke fandtes alle de af mig opgivne Sorter, og jeg ikke var tilstede, saa blev ikke meget gjort ved Sagen. I Foraar og Efteraar 1804 blev der plantet alle bestemte Træer, som ifølge det Kongl. Rentekammers Ordre, efter Ansøgning derom, leveredes af Inspecteur Schäffer fra Hirschholms Planteskole. Saavel i Foraar og Efteraar 1805, som i Foraaret 1806 plantede Wolff en Deel Træer igjen, istedet for dem, som enten ikke vare fremkomne eller udgaaede, men stedse gik mange ud igjen.

"En bekendt af ham", som har været adskillige Aar i Rosenborghave, paa-tog sig om Efteraaret 1806 efter min Anmodning, uden egen Fordeel, at besørge efterplantet en Mængde Træer, og rense Anlægget for det overhaandtagende meget Ukrud, ved at lade omgrave Jorden. Denne Efterplantning blev endnu forøget og fortsat om Foraaret 1807.

Der gik med andre ord godt 5 år fra mindesmærket blev påbegyndt, indtil det var fuldendt, og 4 år fra stenmonumentet var rejst, indtil beplantningen var afsluttet.

Abrahamsons bog (37) er ikke forsynet med årstal, men må, efter indholdet at dømme, være udgivet i første kvartal 1804 – før "indvielsen". På dette tidspunkt havde Wiedewelt været død i godt et år. Da beplantningen på højen (se

sandsynligt, at billedet er et stik efter Wiedewelts tegning, der viser hans oplæg til højens udformning.

At det hele skulle omgives af en lund af træer, synes derfor alene at være Lahdes påfund.

Efterretninger
om
deres Jordefærd
der falde
den anden April 1801,
og
om deres Gravminder.

Med et Kobber.

Jacobus Joh. G. R. Eschke, Hof-Kobberskriver.
Nørrebro 22.

Fig. 16

Wiedewelt var den tids førende billedhugger herhjemme, hvor han blandt andet stod for Frihedsstøtten og skulpturerne i Fredensborg Slotspark. Han havde rejst meget i udlandet, og opholdt sig fra 1754 en årrække i Rom på Det franske Akademi i Villa Medici. Siden sin ungdom havde han været meget optaget af antik kunst, og som den første herhjemme dyrkede han den netop frembrydende nyklassicisme. Det var en grov og tung stil, som stod barokken nær og især har præget hans haveskulpturer og gravmæler, hvor hans evne til at sammensætte dekorative led til en kraftig og fornem helhed kom til udtryk. Det er den stil, mindesmærket blev udført i.

"Det er lykkedes Wiedewelt"...." at forene en antik evigheds- og borgerdydssymbolik med nordiske motiver, således at såvel antikke idealer, som monumentets nationale karakter fremhævedes", var Karen Krygers karakteristik (39).

Mon det ikke også var hans ide, at forbilledet skulle være "Mausoleo Circondati Cipressi i Villa Medici"?

Abrahamsons førnævnte bemærkning om, at mindesmærket var "fuldstændigt højtideligen indviet" holdt heller ikke.

Indvielsesdagen var forberedt, Kronprins Frederik ville komme, der var givet tilsagn om æresvagt, telte, salutkanoner og flag, trykte invitationer var udsendt, Holmens Provst Hjorth havde lovet at tale og 3 danske, norske og holstenske damer skulle bekranse mindesmærket med guirlander. Alt var klar, berettede Lahde.

"Imidlertid foraarsagede det stærkt indfaldede Regnvejr, samt andre uventede Hindringer, at Udførelsen blev udsat" (40).

Hvilke uventede hindringer, der var tale om, kom han ikke ind på. Andre kilder oplyste, at hans kone var død i januar samme år; men det kan ikke have været afgørende.

Der blev ingen indvielse.

Kirkegården fra 1801 til vor tid – forspil til 2' akt

Da den nuværende Holmens Kirke blev indviet i 1619, begyndte man samtidig med begravelser i området omkring kirken på Gammelholm. Man måtte imidlertid snart erkende, at dette område var for lille, og anlagde derfor "Skibskirkegården" udenfor voldene i 1666. I de følgende år blev der foretaget begravelser begge steder. Der måtte godt rejses gravsten ved kirken, hvor man skulle betale for gravstedet; men ikke på Skibskirkegården, der var beregnet til de fattige. I 1851 ophørte begravelserne ved kirken, hvorefter denne kirkegård i 1877 omdannedes til det nuværende haveanlæg (41).

I 1801 havde Holmens Kirkegård samme størrelse, som da den blev anlagt i 1666, men på grund af datidens store dødelighed blev der også derude hurtigt behov for udvidelser (se fig. 17). Den første fandt sted i 1817, hvor Admiralitetet efter ansøgning købte et areal på 17.730 m² syd for det daværende. Det var det område, hvor man i midtpunktet anlagde gravmælet over Admiral og Statsminister Steen Andersen Bille († 1833). Senere foretoges mindre udvidelser i 1853 og 1865 på tilsammen 6.700 m²; men i mellemtiden var der sket noget, som totalt ændrede situationen: Man havde i 1856 åbnet byens porte og var begyndt nedbrydning af voldanlæggene. I 1857 fastsatte man af hensyn til byens forsvar nogle "demarkationslinier", d.v.s. en grænse, indenfor hvilken der ikke måtte bygges huse i sten eller med kældre, således at området udenfor de gamle volde hurtigt kunne ryddes.

Året efter nedsatte Krigsministeriet en kommission, der skulle udarbejde en plan for Københavns udvidelse til ferskvandssøerne. Betænkningen blev offentliggjort i 1865, samme år som den hidtil seneste udvidelse af kirkegården havde fundet sted.

På det tidspunkt stod det enhver frit for at købe gravsted, hvor man helst ville, og mange udensogsbeboere havde købt sig gravsteder på Holmens Kirkegård "der baade hvad Anlæg og Vedligeholdelse angaar er den smukkeste af

Hovedstadens Begravelsespladser" (42). Det ry har den haft siden.

Efterspørgslen steg så stærkt, at området hurtigt ville blive fuldt optaget, hvorfor kirkens bestyrelse henvendte sig både til Magistraten og Krigsministeriet, der ejede nabogrundene, om tilladelse til at købe yderligere et areal, hvilket begge myndigheder på det bestemteste afviste (43). Ved lov af 6. juli 1867 om demarkationslinien blev det nemlig påbudt, at intet areal indenfor linien måtte udlægges til kirkegård, og at der på Holmens og Garnisons kirkegårde ikke måtte afhændes gravsteder efter 1947. Før loven i 1867 blev vedtaget, havde ovennævnte kommission foreslået, at både Holmens- og Garnisons Kirkegårde skulle sløjfes, og at kun gravhøjen over de faldne af 2. april 1801 skulle bevares som midtpunkt i et lille anlæg i de nye kvarterer. Forslaget blev dengang ikke taget til følge, men tanken levede videre.

Som en konsekvens af den tekniske udvikling begyndte i 1867 en folkevandring fra land til by, der varede århundredet ud. Byen voksede med eksplosiv hast, og det fik blandt andet den konsekvens, at kirkegården i 1884 blev udvidet langs Østerfarimagsgade til sit nuværende areal på ialt 55.160 m².

Tidsfristen for afhændelse af gravsteder, 1947, blev senere øget et par gange og senest ved lov af 19. juni 1952 forlænget til 1. januar 2000, hvilket indelbar, at de to kirkegårde skulle ophøre ved fredningsperiodens udløb for de sidst benyttede gravsteder, altså år 2020.

I april 1979 vedtog Menighedsrådet at ansøge om længst mulig forlængelse af fristen, men først at sondere mulighederne hos kommunens byplansudvalg. De mange forslag til en kommuneplan, som var fremsat over den forløbne 30 års periode, blev i juni 1986 sammenfattet i en pjece og vedtaget til offentliggørelse af Borgerrepræsentationen. Holmens Kirkegård var heri afmærket som et område, der skulle "anvendes til parker, herunder forlystelsesparker, legepladser, kirkegårde og andre grønne anlæg, sportsanlæg samt kolonihaver". (pag. 10 og 15). Selv om man med den aktuelle politiske konstellation og det forhåndenværende erfaringsgrundlag kunne være i tvivl om, hvad der skulle lægges i denne formulering, indsendte Menighedsrådet i marts 1988 ansøgning om forlængelse af

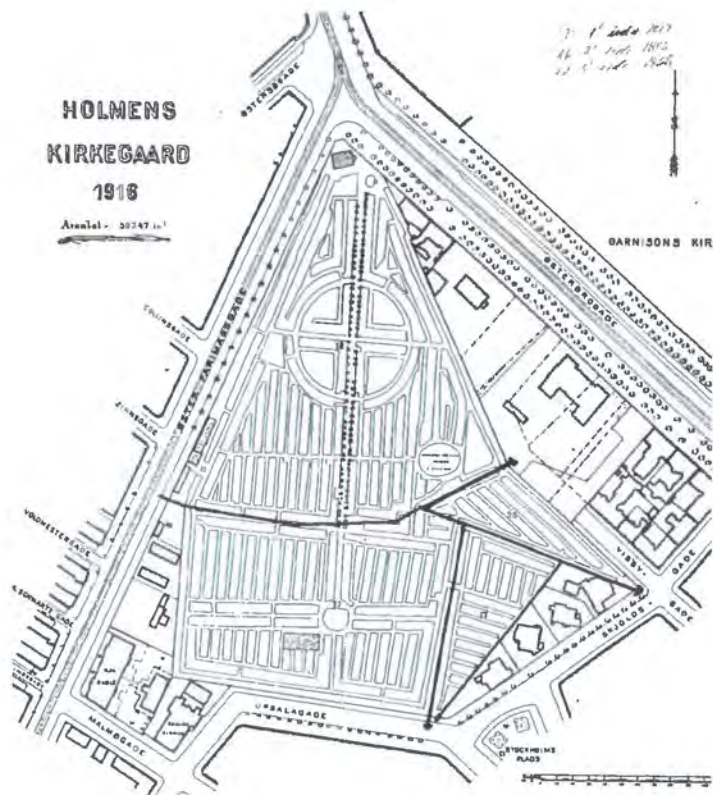

Fig. 17

Holmens Kirkegård 1916.

tidsfristen med 100 år, d.v.s. indtil 1. januar 2100 med dertil hørende fredningsperioder, i september s.å. forlænget til år 2150. Ansøgningen var blandt andet motiveret med, at "mange danske kulturpersonligheder, og mennesker, der har haft betydning i flådens historie (her) har fundet deres sidste hvilested. Dette sammenholdt med det store antal velbevarede gravmonumenter af kendte danske kunstnere gør, at kirkegården fremtræder samlet som et nationalt monument".

I maj 1988 kom der en klar tilkendegivelse fra Kirkeminister Mette Madsen, der i en artikel (Berl. Tid. 7/5-88) skrev: "Loven fra 1952 er en videreførelse af en lov, opr. fra 1867 vedrørende demarkationslinien om København – altså et hensyn til byens forsvar.

Da dette hensyn i dag må betragtes som forældet, og da de to sognes menighedsråd (Holmens- og Garnisons) ønsker at sikre kirkegårdenes eksistens indtil i hvert fald år 2100, vil jeg tage skridt til den fornødne lovgivning, således at de to kirkegårdes fremtid kan sikres”.

Samme holdning blev – lidt usædvanligt – tilkendegivet i høringskrivelse fra oktober 1988 til Københavns Magistrat ”...idet bemærkes, at Ministeriet må anse det for i høj grad ønskeligt, at de pågældende 2 kirkegårde bevares som begravelsespladser længere ud i fremtiden” Forslaget blev i 1989 tiltrådt af Københavns Magistrat, og samme år frafaldt Forsvarsministeriet det gamle krav om demarkationslinier. Efter nogle juridisk-tekniske drøftelser fremsatte Kirkeministeriet i folketingssamlingen 1990/91 forslag om ophævelse af loven af 6. juli 1867.

”Dette forslag blev gennemført ved lov nr. 287 af 29. april 1992 om ændring af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde. Efter at ændringsloven er trådt i kraft den 1. juli 1992, tiltræder ministeriet, at tidsfristen for brugen af Holmens Kirkegård forlænges indtil 1. januar 2150”.

Dette er status i dag, - det varede 4 ½ år at komme så langt.

Men hvordan var det gået med Lahdes ambitiøse plan om træplantning ”...da den, hvis den var lykkedes, ville have prydet og forskjønt det Hele mere end al Konst?” Det får man indtryk af ved at studere de gamle billeder.

Det ældste billede (se fig. 16) var et kobberstik fra 1. kvrt. 1804, og på det ses de ønskede 11 popler; men det må betegnes et skitseprojekt, for så mange kom der aldrig. Lahde berettede selv i sin rapport fra 1810 (38), at man først i for- og efteråret 1804 plantede ”alle bestemte træer”.

Men på Johannes Senns og Lahdes billede (se fig. 18), der er dateret til ca. 1809 – hvor beplantningen var fuldført – ses godt nok popler bag obeliskens, men næppe 11. Desuden var der enkelte graner og et løvtræ, som kunne være en blodbøg. Hele højen var dengang omgivet af et stakit.

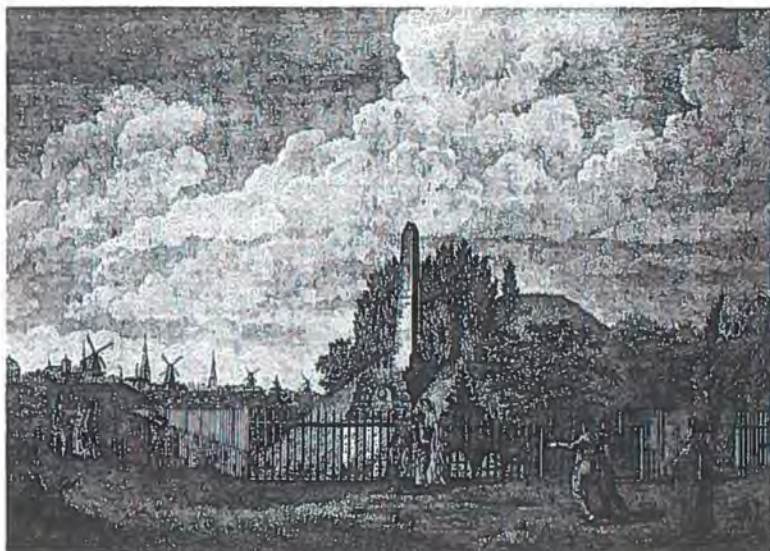

Fig. 18

Gravhøjen paa Holmens Kirkegaard over Heltene fra 2den April 1801.

Allerede på Flamands berømte stik fra 1848 (se fig. 19) var poplerne væk og erstattet af to grædepile på toppen. Desuden var der på resten af højen plantet en række grantræer, mindst 40. Stakittet var fjernet og blevet erstattet af en ubestemmelig hæk, måske hvidtjørn. Egetræer på selve højen forekom ikke på gamle billeder.

Det fremgår af tegningen fra 1887 (fig. 20), at man i den forløbne periode havde tyndet godt ud. Kun en halv snes gamle graner var tilbage, godt begroede med vedbend.

Senere billeder, og dem er der mange af, viser, at man siden stort set har holdt sig til denne beplantning.

Lahdes plan kom aldrig til udførelse i sin helhed, og på intet tidspunkt har alle de af ham foreslåede træsorter været på højen. Den var for ambitiøs, både med hensyn til valg af træsorter på et område af den anviste størrelse og med hensyn til de økonomiske muligheder indenfor rammen af de indsamlede beløb.

LASSEN.	WILLEMOES.	O. FISCHER.	HOLSTEN.	MÖLLER.
BRAUN.	RISBRICH.	BILLE.	FASTING.	KOFOED.
BRANTH.	ROTHE.	HAUCH.	SCHRÖDERSEE.	MIDDELBOE.
	THURAH.			ARENFELD.
				EGEDE.

Heltene af 2den April.

Fig. 19

Til 50-årsdagen for slaget blev der i 1848 udgivet dette mindeblad. Det var forfatteren

Joseph Flamand der stod for tilrettelæggelse og udgivelse af litografiet.

Slagscenen øverst kan identificeres som et udsnit af Clemens berømte kobberstik. Portrætterne er tegnet af sveitzeren Jacob Rieter, der overværede slaget, hvorimod kunstneren, der tegnede Gravhøjen, ikke har kunnet identificeres. Billedet er trykt i Emil Bærentzens litografiske institut.

(Den kgl. Kobberstiksamling)

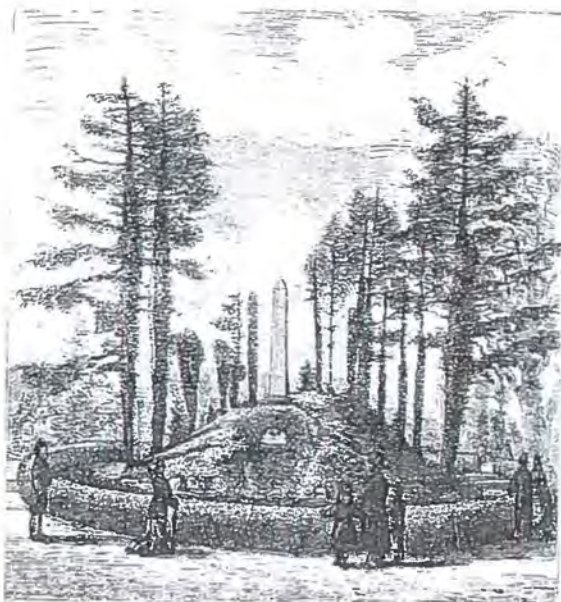

Fig. 20

Tegning af gravhøjen 1887. Uidentificeret kunstner.

(*"Nordens historie"* Bd. 5, Kbh. 1887)

Der har jo altid været nogen, der mente, at de selv var klogere end dem, der gjorde noget – og det er der stadig.

Mens projektet blev afviklet, blev Lahde løbende udsat for voldsom kritik, der gik ham på (36). "Nu staaer da dette Minde rejst; Overbevisning om den gode Sag og Selvbevisthed om Hensigtens Renhed har ved Sagens Udførelse givet mig det Mod, som ingen Ytring af Andres lave, lidenskabelige Partiskhed harformaaet at svække, og min gode Vilje vil ikke miskjendes. Enhver, der interesserer sig for denne Sag, og selv De, der misledede og i Overilelse for tidlig have fældet en urigtig og ukjærlig Dom over mig, ville nu sikkert tage den tilbage, og lade mig vederfares Ret. Misundere, Bagtalere og Lediggjængere, der kun har dadlet, uden at gavne, ville nu blive overbeviste om, hvor urigtigen de have dømt, og for Eftertiden tilbageholde deres Mening over en ufuldendt Sag".

Men tanken om at lave et endnu større og flottere monument overlevede helt op i slutningen af det 19' århundrede. Få år før 100-års dagen for slaget

kunne man i ILLUSTRERET TIDENDE (44) læse om to af de indkomne forslag i en udskrevet arkitektkonkurrence. Om det første står der: "Vi have et Minde om Slaget paa Kjøbenhavns Red i Fællesgraven paa Holmens Kirkegaard med den simple, ikke ret store Obelisk. Men Hundredeaarsdagen for den navnkundige Skjærtorsdag vilde dog ikke kunne fejres smukkere end ved Indvielsen af et nyt Mindesmærke, som Nutiden sætter af Pietet mod vore Forfædre"....."En smukkere Plads for et Monument i det hele taget og for dette i Særdeleshed end "Prinsessens Bastion", den nordligste af de to Bastioner paa Kastelsvolden ud mod Langelinie, vil næppe kunne findes"... "Anbragt paa denne Plads vil et Monument kunne gøre stor Virkning, idet det bryder Kastelsvoldens landskabelige Karakter og dermed tillige forhøjer dennes Skønhed; men dets Anlæg maa da være stort for ikke at blive helt ubetydeligt" (se fig. 21 og 22). Det blev ikke til noget.

Fig. 21

Om det andet forslag oplyses, at monumentet var tænkt anbragt på udsigtshøjen bag lystbådehavnen ved Langelinie med front mod Øst. (se fig. 23).

Selve monumentet var ca. 7 m bredt og 10 m højt med en 3 m høj bue, på toppen af hvilken der skulle stå en 2,5 m høj løve.

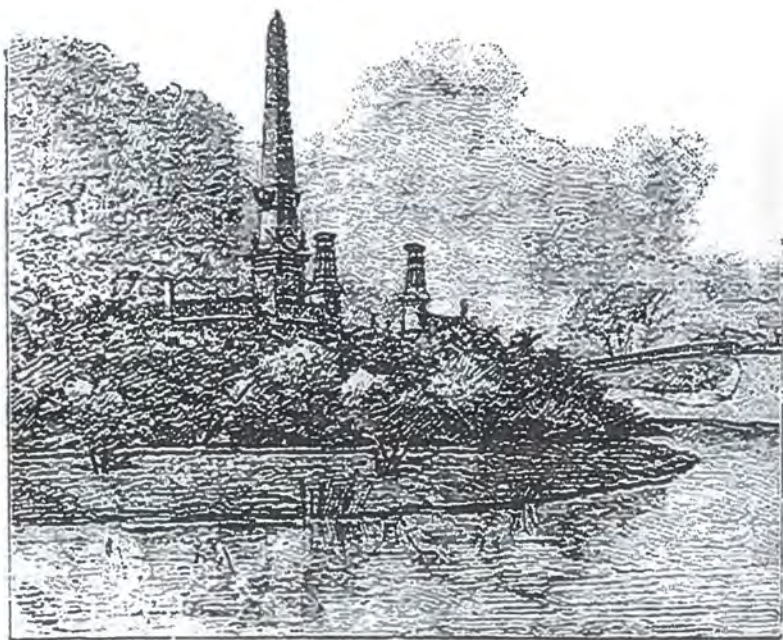

Fig. 22

At hverken Lahdes beplantningsplan eller de to ovennævnte projekter blev gennemført skal næppe begrædes. Men 100 år efter slaget fik vi et tredje monument, skabt af en af datidens kendte kunstnere, Thorvald Bindesbøll der havde vundet arkitektkonkurrencen. Det blev opstillet på Kastelsvolden, hvorfra der var en fin udsigt over slagpladsen.

Men også dette monument vakte kritik, selv i Borgerrepræsentationen: "Et Mindesmærke for den dag skal ikke udfordre eller betegne en Triumf af nogen Art..."

"Hvad det skal forherlige, er den Tapperhed og det Fædrelandssind, som blev udvist den dag"...og det måtte vel have kunnet få Udtryk gennem et i sit Totalydre beskednere Mindesmærke..."

Nu er Kastellet ført tilbage til sit oprindelige udseende, og man har i den forbindelse i 1998 flyttet monumentet til Søværnets Kaserne på Nyholm. (se fig. 24)

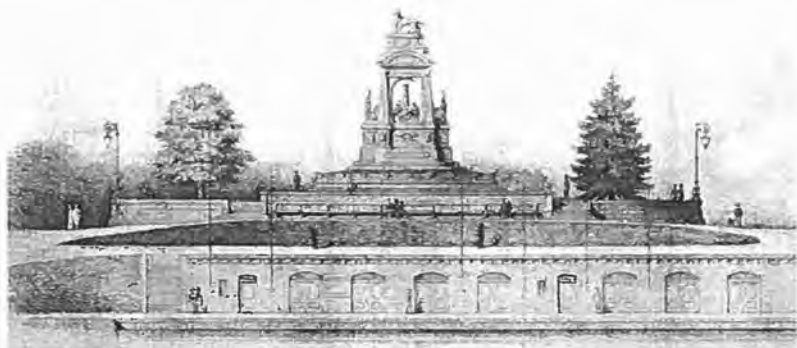

Fig. 23

Vi har stadig højen på Holmens Kirkegård med Johannes Wiedewelt monolitiske obelisk. Den er værd at bevare.

Fig. 24

Restaureringen

Tiden gik, og beplantningen på mindehøjen groede og groede. Selvom Lahdes ambitiøse beplantningsplan, som tidligere omtalt, aldrig blev gennemført i sin helhed, var der plantet rigeligt på det tildelte areal. Flere gange løb beplantningen løbsk – ligesom inflationen.

I oktober 1945 søgte den daværende kirkegårdsinspektør, V. Werder, råd hos stadsgartneren, der fandt, at da "Anlægget er udført med mange store Træer – anbragt paa en stejl Jordhøj – kræves en særlig omhyggelig Pleje for til Stadighed at holde det i god Form". Han anslog den med ren- og vedligeholdelse arlige indsats til 190 arbejdstimer á 2,30 kr. (den daværende timeløn), altså 437 kr. hvortil kom 125 kr. til planter, frø og materialer. Til opfriskning af sten- og tavleinskriftion tilføjede Marineministeriet 38 kr. og stillede 600 kr. til rådighed årligt. Det holdt ikke ret længe (45).

I 1951 oprettedes Forsvarsministeriets Krigergravstilsyn, der, som navnet siger, fik pålagt tilsyn med alle danske krigergrave, herunder mindehøjen. Marineministeriet, der som overtilsyn med Holmens Kirke, i en årrække havde ydet bidrag til højens vedligeholdelse, blev samtidig nedlagt. Den "frivillige" tilskudsydelse blev overladt tilsynet indenfor rammerne af dets budget.

Men da statens budgetter aldrig havde kunnet følge tempoet i stigningen af arbejdslønninger, kom tilsynets budget hurtigt under pres. I den følgende snes år fremsatte tilsynet derfor gentagne gange ønske om, at kirkegården skulle påtage sig en større og større del af udgifterne for "denne nationale opgave". Selvom man i perioden fastholdt de af Forsvarsministeriet godkendte 190 gartnerimer årligt til vedligeholdelse, var beløbet steget til godt 10.000 kr. årligt ved periodens slutning.

Det kom derfor meget belejligt, at orlogskaptajn Per Mikkelsen den 31. oktober 1979 forelagde kirkegårdsudvalgets plan for uddynding, fældning og beskæring af højens beplantning, således at konturerne kom til at træde klarere frem. Planen blev godkendt og hilst velkommen af krigergravstilsynet (46). Det

fik den konsekvens, at udgifterne, som i 1983 var steget til 15.000 kr. årligt, blev reduceret med en tredjedel. Men det var en midlertidig løsning.

Ønsket om, at få mindehøjen restaureret, således, at den kunne fremtræde så nær sin oprindelige udformning som muligt levede videre. Først måtte man imidlertid afvente en afgørelse om kirkegårdens fremtid. Den kom som nævnt ultimo april 1992, hvor brugen blev forlænget indtil 1. januar 2150. Ved menighedsrådets årlige syn i maj 1992 blev det godkendt at lade et projekt for istandsættelsen udarbejde, og til opgaven blev der optaget 120.000 kr. i kirkens budget for 1994. Vejen var banet – når og hvis pengene blev stillet til rådighed.

I oktober 1995 blev landskabsarkitekt Torben Michelsen anmodet om at udarbejde et restaureringsforslag til en istandsættelse så betids, at højen med ny beplantning kunne stå smuk og værdig, og så historisk korrekt som mulig ved en mindehøjtidelighed, som var planlagt til den 2. april 2001.

Men hvordan havde den ”oprindelige udformning” været?

Til belysning af dette spørgsmål blev Nationalmuseet, ved registrator Eva de la Fuente Pedersen inddraget, og hun gennemførte nu nogle studier over Lahdes idéoplæg og Wiedewelts intentioner med obeliskpartiet, som her tidligere beskrevet. Desuden fik hun chefkonservator ved Ny Carlsberg Glyptotek, Lars Henningsen, til at udarbejde en tilstandsrapport om selve monumentet, hvori hans vurdering var, at siden man allerede havde grebet ind i helheden ved rydning af højen og derved svækket dens stabilitet, burde man følge op med en restaurering af selve monumentet. Hertil fremsatte han forslag. (47).

Men et var den ”tænkte” oprindelige udformning, noget andet var, hvordan ”den i praksis mulige” af bl.a. økonomiske hensyn var blevet. Og endelig var der spørgsmålet om gjorde forudsætninger til omgivelserne, da monumentet blev udført.

Til belysning af de to sidste spørgsmål opmålte landskabsarkitekt Michelsen højen og udarbejdede en registreringsplan over højen og dens omgivelser. Denne plan, samt Nationalmuseets og chefkonservator Henningsens ovennævnte

rapporter blev sammenfattet i Michelsens rapport af 15. januar 1996, der samtidig indeholdt forslag til den samlede restaurering. (48).

I februar 1996 blev hele materialet fremsendt til Kirkeministeriet med Menighedsrådets indstilling om tilladelse til at lade krigergravhøjen fra 1801 restaurere i overensstemmelse med det i rapporterne beskrevne projekt, hvilket ministeriet godkendte i maj samme år. (49)

Højen skulle have ligget i et fint og åbent landskab, således at der fra toppen var fri udsigt over Sundet og Reden. For at opnå det, havde Lahde fundet frem til, at den skulle have været 7 m. høj og mindst 18 m. i "diameter". Ved opmålingen viste det sig, at der manglede så megen jord, at den oprindelige kun havde været 4 m. høj, og at kun udstrækningen Øst-Vest var 18 m, hvorimod den Nord-Syd var afkortet til 13 m. Det var således økonomiske hensyn der gjorde, at grundfladen var blevet ændret fra at være cirkulær med diameter 18 m, til at blive eliptisk med en lilleakse på 13 m, og en højde på kun 4 m mod den tænkte på 7 m. Hertil kom, at jorden efterhånden var sunket sammen til en højde på 3,35 m.

Ved restaureringen blev højens top ved jordpåfyldning hævet til 4 m og den sammensunkne profil hævet lidt.

Tager man som udgangspunkt, at forbilledet for monumentet var et tilsvarende italiensk monument i den dengang frembrydende ny-klassicistiske stil, skulle det have ligget i "et frit og åbent landskab". Men selv om det var hensigten, var det med tiden blevet så som så, idet højen i den forløbne tid var blevet omsluttet af en mængde gravsteder i forskellige stilarter. Især på østsiden virkede det skæmmende, at hovedfacaden nu pegede over mod høje bygninger og et plankeværk til en skolegård, samt at der i det mellemliggende område var placeret små urnegrave helt op til indgangs- og lågepartiet.

Bygninger og plankeværk kunne man ikke ændre på; men man besluttede at nedlægge urnegravene, efterhånden som de udløb i løbet af en halv snes år. Mod vest vendte højen som udsigtspunkt mod en hovedgang, Admiralsgangen kaldet. Her var den flankeret af 2 cedertræer og helt i harmoni med omgivelser-

ne. Nord og syd for lå der gamle, bevaringsværdige gravsteder, der ligeledes harmonerede med mindehøjens udtryk, og som man derfor besluttede ikke at røre.

Om tilstanden af selve monumentet, d.v.s. obelisk og grotte, oplyste chefkonservator Lars Henningsen i sin rapport, at tilstanden var som det kunne forventes efter 200 år udendørs i nordisk klima. Det var tilgroet med alger og yderligere skæmmet af et gråsort lag af sulfat. Både de rektangulære granitblokke, som obeliskken hvilede på, og de sten grotten var opbygget af, var sammenholdt af jernklammer lagt i bly. Men alligevel var de korroderede og blyet delvis eller helt forsvundet. Grottens marmorplade havde fået to revner. Stenene mod nord var sunket lidt, hvorved sokkelen havde forskubbet sig. Han konkluderede, at monumentet skulle nedtages og adskilles i de enkelte dele, som skulle renses med vand. Alle korroderede jerntappe skulle fjernes og erstattes med rustfri tapper og klammer.

Monumentet skulle genopstilles nøjagtig, som det oprindeligt stod, og skulle derfor gennemfotograferes og nummereres før nedtagning og restaurering.

Ligeledes undlod man at retablere den snoede sti til toppen af hensyn til gravfreden og beplantningen. Man frygtede, at der ville blive for megen trafik, og udsigten til Reden var i forvejen blevet blokeret af omkringliggende byggeri i den forløbne periode.

Tavlen skulle afformes som dokumentation, og inskriptionerne opmales i den rette farve.

Restaurering af selve monumentet blev overdraget stenhugger Mogens Schannong under tilsyn af chefkonservator Lars Henningsen. Dette arbejde blev udført i perioden 5 aug. – 19 dec.1996. Alle dele blev nummereret, fotograferet, og der blev ført logbog som dokumentation over istandsættelsen af hver enkelt del. Mellem det samlede fundament og jordsmonnet blev der lagt en plastmembran med ca. 10 cm rent grus på begge sider, således at genindtrængen af skadevoldende planterødder kunne undgås (se fig. 25).

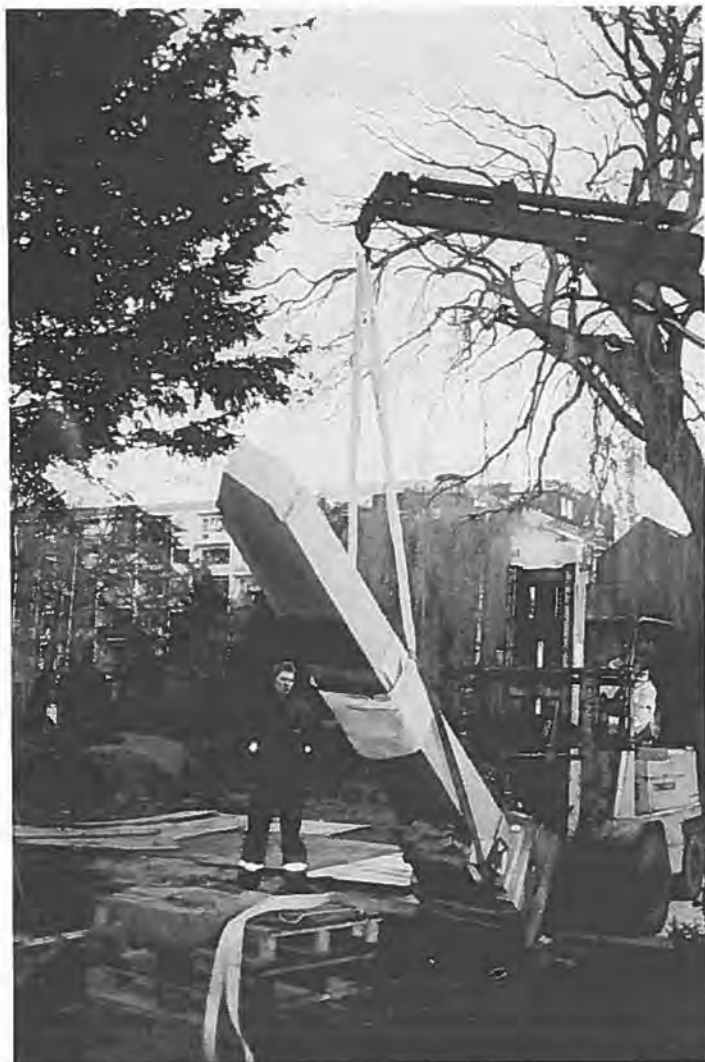

Fig. 25

Obelirken løftes ned til istandsættelse.

I maj 1997 var stenhuggerarbejdet færdigt, muldoverfladen på hele højen var påfyldt og hævet 30-40 cm, hvor de 11 bautastene – uanset størrelse – var blevet genopstillet i den oprindelige orden, svarende til den skibene havde ligget i under slaget. Gitterlågen var til reparation; men forslaget om at retablere stakit-tet var opgivet, da det blev for dyrt.

Nu manglede kun beplantningen.

Lahdes oprindelige plan om egetræer, 11 popler, blodbøg, bævreasp, grædepil og stedsegrønne nåletræer ville der ingenlunde kunne blive plads til på en høj af den tænkte størrelse. Og helt udelukket blev det, da højen som nævnt blev mindre end planlagt. Billeder fra den forløbne tid viser da også, at beplantningen har vekslet mellem nogle af de foreslåede træer, og at man allerede på et tidligt tidspunkt forlod ideen om poplerne. Ved restaureringen måtte man derfor indgå et kompromis om en gartnermæssig mere holdbar løsning, der afspejlede den historiske baggrund.

På selve højen var der i 1996 en mindre del af den meget gamle – men næppe oprindelige – beplantning intakt, nemlig 4 store takstræer og en kristtorn, samt bundvegetation af efeu.

Landskabsarkitekt Michelsen foreslog, at takstræerne blev stående, og at den daværende bøgehæk blev udskiftet med en takshæk for at danne en tæt hæk, som det hele tiden, gennem 2 århundreder, havde været intentionen. Mod østfacaden og på toppen blev der plantet en ny type småbladet efeu, således, at stenfacaden kunne bibeholde sin grottekarakter.

På toppen foreslog han plantet 4 skovegetræer, som både Lahde og kunsthistorikerne havde peget på som noget ægte dansk og "æresløv". Det blev 5 "marineege", d.v.s. avlet af de egetræer, som admiralitetet allerede i 1807 "købte på roden" eller fik plantet rundt om i landet for at skaffe træ til genopbygning af flåden efter englændernes bortførsel af den i 1807. De blev skaffet fra Jægersborg Skovdistrikt og plantet i efteråret 1997, iøvrigt så tæt, at stammerne skulle vokse sammen.

Området indenfor hækken foreslog Michelsen tilsæt med græs, hvor der skulle lægges blå og hvide krokus i ret store mængder og afvekslende i bølgelinier.

Det gartnermæssige kompromis på historisk baggrund blev derfor en kombination af nogle gamle træer, nogle nyplantede, oprindeligt ønskede træer og, som en nyskabelse, lægning af de blå og hvide krokus i bølgelinier.

"Det er marinefarverne, og disse forårsvækster har sin hovedblomstring omkring den 2. april.

Hvis de bliver lagt rigtigt vil mange besøgende valfarte til stedet hvert forår på samme måde som til plænen ved Rosenborg".

En smuk tanke og en god idé.

Gid det må ske.

Men nu står den der så – mindehøjen. Det første gravminde på selve kirkegården, smukt og historisk korrekt restaureret i mulig udstrækning.

Da den blev rejst "blev det mondænt at blive gravsat herude – blandt landets helte: Kunstnere og forfattere, komponister, skuespillere, politikere, industrifolk.

Og selvfølgelig stadig søofficerer!". (50)

Så er "den hellige grav velforvaret".

Fig. 26

Mindehøjen fotograferet den 9 april 1997 efter genopstillingen af obelisk og terrænpåfyldning.

(foto T. Michelsen)

Epilog

"Far, hvad betyder det egentlig, at nogle mennesker er "helte"?"

Det er et meget fornuftigt spørgsmål at stille på en eller anden national mindededag. Men hvis en far ønsker at sige sandheden, kan han ikke uden videre svare, at enhver, der har sat livet til i kamp, er en helt. Så hellere dette: Der findes ingen helte. Der findes mennesker, som gjorde hvad man ventede af dem, og mennesker der handlede efter deres samvittighed. Nogle af dem døde af det. De havde sikkert håbet at slippe levende fra de farlige situationer, som blev deres sidste oplevelse. Intet normalt menneske ofrer sit liv for noget, men nogle er rede til at løbe en risiko – måske endda en stor risiko. Dem du kalder "helte" var almindelige mennesker. De var temmelig sikkert bange for at dø.

Vi prøver at huske dem, fordi de i hvert fald gjorde deres bedste".(51)

(Hans Edvard Teglers.)

Noter

Forfatternavnet henviser til de i bibliografien nævnte bøger.

- (1) Bobé I, p. 180.
- (2) Kjær, p. 34-35.
- (3) Olsen, p. 409.
- (4) Winge, p. 266.
- (5) Feldbæk II, p. 23-24.
- (6) Gengivet efter Berlingske Tidende 20/1-1999.
- (7) Feldbæk IV, p. 32.
- (8) ibid, p.56 og 59.
- (9) ibid, p. 78.
- (10) ibid, p. 81.
- (11) ibid, p. 86.
- (12) Berlingske Tidende 3/4 1801 og Carstensen, p.43.
- (13) Bobé III, p. 146 og 147.
- (14) Søcadetakademiet logerede dengang på Amalienborg i den nord-østlige fløj,
det Brockdorffske palæ
- (15) Se opskriften i tillæg I.
- (16) Se Ussing.
- (17) Winge, p. 67.
- (18) Jørgensen, p. 91.
- (19) Rawson, p. 319.
- (20) Thostrup, p. 430.
- (21) Schultz Danmarkshistorie, Bd. IV, p. 125.
- (22) Illustreret Tidende 1889-90, Nr. 16, p. 193.
- (23) Bobé I, p. 184.
- (24) Feldbæk IV, p. 227.
- (25) J.F. Clemens lavede senere det bedst kendte kobberstik af slaget på
Reden efter C.A.Lorentsens billede.

- (26) Helsted, p. 37
- (27) ibid, p. 38.
- (28) Dansk Kunstnerleksikon, Kbh. 1995, Bd. 4, p. 480.
- (29) Lahde II, p. 4.
- (30) ibid, p. 6.
- (31) Bobé I, p. 184. De 2 nævnte skrivelser findes ikke i Rigsarkivet.
- (32) Lahde II, p. 6-8.
- (33) ibid, p. 9.
- (34) ibid, p. 13.
- (35) Friis, p. 7.
- (36) Lahde II, p. 20 og tillæg 2.
- (37) Abrahamson I, p. 14.
- (38) Lahde II, p. 21.
- (39) Kryger, p. 114.
- (40) Lahde II, p. 17.
- (41) Olsen, p. 407.
- (42) Friis, p. 5
- (43) Det følgende er gengivet efter Wessel-Tolvig, P. "Holmens kirkegård forlænget til år 2150", ANKERKÆDEN, Nr. 4, 1992.
- (44) ILLUSTRERET TIDENDE Nr. 5/1889-90, p. 80-81.
- (45) Marineministeriets skr. C nr. 4350 j. C. 491/1945 af 5/12-45.
- (46) Forsvarsministeriets Krigergravstilsyn skr. Nr. 67/1979 af 20/12-79.
- (47) Nationalmus. Skr. J.nr. 624/96 EFP af 29/1-96.
- (48) Landskabsark. T. Michelsen rapport af 15/1-96.
- (49) Menighedsrådets skr. Af 23/2-96 og Kirkemin. Skr. 1'kt. J.nr.41/0002/92
JUJ/mm 0482 af 1/5-96.
- (50) Wassard, p. 280-287.
- (51) Teglers, p. 125.

Bibliografi

- I Abrahamson, W.H.F.: "Efterretninger om deres Jordefærd, der faldt den 2' April 1801 og om deres Gravminder"
Andreas Seidelin, Kbh. 1804.
- II Abrahamson, W.H.F.: "Hæderstegnet for 2den April 1801"
G.H. Lahdes forlag
Kbh. 1802. 30 s. ill.
- I Bobé, Louis: "Bremerholms kirke og Holmens menighed"
H. Hagerups forlag
Kbh. 1920. 356 s. ill.
- II Bobé, Louis: "Kobberstikker Gerhard Ludvig Lahde" i
"Personalthistorisk Tidsskrift" (11 række, Bd. 3)
Ejnar Munksgaard
Kbh. 1942
- III Bobé, Louis: "Oehlschlägers Ungdomserindringer"
J.L. Lybeckers forlag.
Kbh. 1915
- Bojesen, M: "Slaget på Reden"
TFS, 115 årg. /1944.
- Bremer, S. Emerson: "Om G.L. Lahdes Københavnske Brandbilleder 1794-95 med kronologisk Fortegnelse over Københavnske Brand- og Bombardementsbilleder 1536-1903".
Dansk Biblioteks Forlag
Kbh. 1941.
- Bundesen, P.C.: "Mindeskript i anledning af Hundredeaarsdagen for Slaget på Reden den 2 April 1801".

Særtryk af TFS 1901.

Carstensen, W.M.: "Vort Folk til Orlogs 1801-14" i
"Vort Folk i det 19' Århundrede". Bd I
Kbh. 1901.

I Feldbæk, Ole: "Den lange fred 1700-1800"
Gyldendal & POLITIKEN Danmarks historie Bd. 9
Kbh. 1990.

II Feldbæk, Ole: "Konvoj"
Orlogsmuseets venner/ Marinehistorisk selskab
Kbh. 1992

III Feldbæk, Ole: "Ostindisk konvoj"
Handels- og Søfartsmuseets årbog 1981

IV Feldbæk, Ole: "Slaget på Reden"
POLITIKENS forlag
Kbh. 1985, 282 s., ill.

Friis, G.: "Holmens kirkegård"
Johan Friis.
Kbh. 1868, 14 s.

Garde, H.G.: "Efterretninger om den danske og norske Søemagt", Bd. 4
Udgiveren.
Kbh. 1835.

Helsted, Dyveke: "Kobberstikkeren G.L. Lahdes Stambøger"
"Fund og Forskning", Bd. 33
Det Kongelige Bibliotek.
Kbh. 1994.

Jürgensen, Sophus: "Mellem Slagene"

Samleren, feb. 1932

Jørgensen, Peter J.: "Modtagerne af Medaljen for Slaget på Reden 2 april 1801".

Eget forlag.

Kbh. 1976, 125 s.

Kjær, Gitte: "Livet på kirkegården"

Strandbergs forlag

Kbh. 1996.

Kjølsen, F.H.: "Saa kæmped de helte hin anden April".

TFS, 147 årg., 1976. p.73-101.

Kryger, K.: "Forblommet Antik"

(Studie tilegnet Hakon Lund 18 okt. 1988)

Arkitektens Forlag.

I Lahde, G.L.: "Slaget paa Københavns Red den 2 april"

(til tekst af Sander)

Lahdes Forlag

1801.

II Lahde, G.L.: "Gravmindet over De i Kampen den 2 April 1801 faldne

Fædrelands-Forsvarere"

Kbh. 1810.

Linvald, Axel i

Schultz Danmarkshistorie IV.

Olsen, C.V.: "Holmens Kirkegaard"

TFS, 87 årg.

Kbh. 1916

Rawson, Geoffrey: "Nelsons Letters"

Everyman's Library

J.M. Dent & Sons Ltd.

London 1960, 478 s.

Styhr, Jørgen: "Dansk grafik 1800-1910"

Gyldendal.

Kbh. 1949.

Taylor, A.H.: "The battle of Copenhagen april 2nd 1801.

TFS, 122 årg., 1951, p 162-188

Teglers, H.E.: "Hvad venter vi på?"

Spektrum

Kbh. 1966, 1380.

Thostrup, Bendix: "Medaillen"

TFS 1944

Ussing, R.: "En gammel Landsbypræsts Ungdomserindringer"

Kbh. 1973.

Wassard, Erik: "Nørrevold, Østervold og Kastellet",

København Før og Nu – og aldrig" Bd. 10

Palle Fogtdal.

Kbh. 1990, 528 s.

Weilbach: Dansk Kunstnerleksikon 1877-78

Winge, Mogens: "Søværnets lægevæsen 1500-1840"

Medicinsk Forum.

Kbh. 1990

Ørsted, Børge: "Holmens Kirkegård 1666-1966"

ANKERKÆDEN, nr. 3-4 1966 og nr. 1 – 1967

TFS = Tidsskrift for Søværnen.

Navneregister

- Abrahamson, W.H.F. 24-26-41-43
Alexander I, Zar 22
Bernstorff, Chr. 13
Bernstorff, J.H.E. 12
Bille, Steen 15-20-44
Bloch, Jens, Provst 36
Bohne, Paul Hansen 39
Bruun, Thomas 24
Bülow, v. Hofmarskal 24
Caroline Mathilde, Dronning 40
Clemens, J.F. 32
Cortsen, J. 39
Ebell, Jens. D.E. 39
Eckersberg, C.W. 33
Edinger, W.H. 9
Falsen 29
Fischer, Olfert, Kommandør 15-16-17-19-20-23-36-39
Frederik, Kronprins 17-43
Gyldenløve, U.C., Admiral 8
Hansen, H. Hans, Seidelin 7
Hauch, J.E., Sekondløjtnant 39
Hauch, Overhofmarskal 24
Henningsen, Lars, Chefkonservator 56-58
Hjorth, V.C., Provst 43
Jensen, Jens 39
Johansen, Lorens 39
Katharina den Store, Zarina 12
Knudsen, Hans, C., Skuespiller 26

Lahde, Gerhard Ludvig 29-31-32-33-34-35-36-39-41-43-47-48-52
Lassen, Lorenz, Fjellerup, Kontreadmiral 39
Lindholm 17
Lindvald, Axel 23
Madsen, Mette, Kirkeminister 46
Merry, Anthony 13
Michelsen, Torben, Landskabsark. 57-60
Mikkelsen, Per, Kommandørkaptajn 55
Møller, Chr., Månedsløjtnant 24-39
Mönchtüe, Mogens, A. 7
Nelson, Horatio, Viceadmiral 14-16-17-20-23
Nørregaard 36
Parker, Hyde, Viceadmiral 14-17
Paul I, Zar 14-22
Pedersen, Eva d.la Fuente, Registrator 56
Petermanns, Brandmajor 36
Rahbek, Knud Lyhne, Professor 24
Rieter, Jacob, Kunstmaler 49
Rist, J.G. 20
Rosing, Skuespiller 26
Sander, L.C., Professor 24-34-35
Schannong, Mogens, Stenhugger 58
Schaper 38
Schrødersee, J.C. 39
Schäffer 41
Senn, Johannes, Kunstmaler 33-47
Smith, Lauritz 9
Teglers, Hans Edward 62
Thorvaldsen, Bertil, Billedhugger 32
Thura, A.de 39

Ulstrup 37

Ussing, Rasmus 20

Werder, V 55

Whithworth 13-14

Wiedewelt, Johannes, Billedhugger 36-38-41-42-53

Willemoes, Peter, Sekondløjtnant 15-20

Willumsen 39

Wolff 41

Wulf, Anton, J.R. 38-39

Wulfsen, Konsul 38

Wædele, Hans H. 24-39

Øhlenschläger, Adam, Digter 19-20

Tillæg 1

Skærtorsdagskål

Oehlenschläger spiste ”skærtorsdagskål”, som man gjorde i gamle dage – og havde gjort i århundreder. Det var en skik, der var opstået i en blanding af kristendom og overtro, det lyse og det mørkes kamp.

I den stille uge var skærtorsdag den første egentlige helligdag. Selvom Jesus på denne dag havde rensset disciplene ved at vaske deres fødder og skænke dem den hellige nadver, blev han inden aften overgivet til dem, der korsfæstede ham. Således kæmpede ifølge folketroen lyset og mørket på denne dag en svær kamp.

Til den mørke side i folketroen hørte heksenes magt på denne dag, hvor de ligesom ved Sankt Hans fløj til Bloksbjerg og holdt heksenes fest. Enhver, der ikke sikrede sig imod dem var udsat for at lide skade; men til den lyse side hørte den kraft, som fandtes i den eneste grønne plante, der havde klaret vinteren, nemlig kålen. Spiste man den, tilberedt på rette måde af syv eller ni – de hellige tal – slags grønt, værnede den mod sygdom og andet ondt. Men de 9 slags kål blev sjældent fremskaffet.

Hovedingredienserne var grønkål, men da den sent på vinteren kunne være noget kedelig, tilsatte man andre grøntsager, som f.eks. spansk kørvel, dild, persille, timian, løvstikke eller salvie.

Det var i Tyskland, man havde udvidet rettens beskærmende magt med alle de grønne urter.

Muligvis står den tyske benævnelse på skærtorsdag ”grønne torsdag” (Gründonnerstag) i forbindelse med denne overtro.

Her er opskriften (til seks personer)

Råvarer:

4 kålstokke

2 ½ dl piskefløde

1-2 spiseske suppefedt
eventuelt nogle kartofler
lidt salt
en klat smør

Tilbehør:

Hamburgerryg
Grovhakket medister (el. pølser)
Sennep
Rødbeder
Små brunede kartofler

Tilberedning:

Skyl kålen flere gange, rib den og kog den i letsaltet vand 1 time.
Vrid derpå den kogte kål, så vandet går ud. Derpå en gang
gennem kødhakkeren. Varm kålen i en tykbundet gryde med
lidt af vandet fra den kogte hamburgerryg. Kom piskefløden,
smørret og eventuelt nogle mosede kartofler, (det gør den lettere
at fordøje) i kålen. Servér den rygende varm.

(gengivet efter Super Brugsens blad: Samvirke), april 1999

En variant af opskriften, hvor man tilsatte kålen kartofler, mosede eller skåret i små stykker, samt evt. hvidkål, kendes fra Holland. Den kom til Danmark med Friserne og bruges endnu i Sønderjylland.

Ordbog over det danske sprog, Bd. 9, "KAAL"

Kilder: Steenberg, Axel: "Daglig liv i Danmark 1720-1790.

Ny Nordisk Forlag

Kbh. 1971

Lund, Troels: "Dagligt liv i Norden" Bd. 4

Gyldendal

Kbh. 1' udg. 1879-1901

Højrup, Ole:" Landbokvinder"

Nationalmuseet

Kbh. 1964

Ussing, H: "Ingvor Ingvorsens Fortællinger om gammelt sjællandsk
bondeliv".

Schønbergs Forlag.

Kbh. 1918. 192 s. ill. p. 153.

Tillæg 2

Poplen og Hercules

Lahde omtaler, at poplen skulle være helliget Hercules/Herakles. Til efterprøvning af denne påstand har docent ved Københavns Universitet, dr. phil. Christian Taisbak fundet nedenstående citater:

Her ses t.h. nogle antikke citater, oversatte og forklarede t.v.

Om poplen, hvoraf der fandtes tre slags, den hvide, den sorte, og den libyske	Plinius <i>Naturalis Historia</i> 16.85 populi tria genera: alba ac nigra et quae Libya appellatur.
I forne tider udvalgte guderne træer som skulle være under deres særlige beskyttelse... den høje poppel blev Hercules'.	Phaedrus 3.17: Olim quas vellent esse in tutela sua divi legerunt arbores...populus celsa Herculi
Poplen var Alkiden kærest, vinstokken Bacchus. [Alcides = Alkeus' sønnesøn, Herakles.]	Vergil <i>Ecloga</i> 7.61 Populus Alcidae gratissima, vitis lachcho
det skyggefulde træ, brugt til Herkules' krans. note: betegnelse på Hercules' hellige poppel, fordi Hercules (som Philagyrus bemærker) på sin vej tilbage fra underverdenen siges at have været den første til at bemærke dette træ og derefter at have kranset sig med dette træs	Vergil <i>Georgica</i> 2.66 — — —, Herculeaeque arbos umbrosa coronae Note i Taubmanns udg. (1618): Arbos] populi natatio Herculi sacræ: quia Hercules (ut natat Philarg.) cum ab inferis rediret, hanc primus arborem dicitur contemplatus esse, & se inde coronasse

passende farve som minde om den be- givenhed at han rejste fra mørket op i lyset.	conveniente colore arboris illi eventui, quo è tenebris in lucem com- meavit.
[Euander står på Circus Maximus ved det af Herakles indviede Ara Maxima og fortæller om Hercules' kamp med Cacus] Således taledes han. Og med blade af Herculespoplens/dobbeltfarvede løv man flettede hovedets lokker; /helligt bæger i hånd han tog. Og med iver de alle / ofred om bordene glade med bøn til himmelens guder.	Vergil Æneiden 8.276 dixerat, Herculea bicolor cum populus umbra velavitque comas foliisque in- nexa pependit et sacer implevit detram scyphus. Ocius omnes in mensam laeti libant divosqueprecantur.
Saliers kor møder frem til sang om de blussende altre. / om deres tinding med poppelløv var alle behængte. [Johs. Lofts oversættelse	8.286. tum salii ad cantus incensa altaria cir- cum populeis adsunt evincti tempora ramis...
Den hvide poppel passede bedre til Hercules' hår.	Ovid Heroides 7.64 Aptior Herculeae populus alba comae
Han faldt som når en eg eller poppel falder [poppel = træet fra Acheron]	Homer, Illiaden 13.389 og 16.482

Teorien er dermed bekræftet.

Egne Notater:

